

ГЕНЕЗА СТАНОВЛЕННЯ МОВИ ВІЙНИ В ІСТОРИКО-ПОЛІТИЧНОМУ ТА ІСТОРИКО-ХУДОЖНЬОМУ КОНТЕКСТІ (УКРАЇНСЬКИЙ ДОСВІД)

THE GENESIS OF THE FORMATION OF THE LANGUAGE OF WAR IN THE HISTORICAL-POLITICAL AND HISTORICAL-ARTISTIC CONTEXT (UKRAINIAN EXPERIENCE)

Дем'янчук Ю.І.,

orcid.org/0000-0001-8722-5568

кандидат економічних наук,

доцент кафедри іноземних мов та перекладознавства

Львівського державного університету безпеки життєдіяльності

Статтю присвячено генезі мови війни, її історико-політичним та історико-художнім етапам становлення і функціям в лінгвополітичній синергетиці. Виявлено та обґрунтовано вісім етапів еволюції мови війни, яким притаманне специфічне прагматичне навантаження. Перший етап (період Першої світової війни, 1914–1918 рр.) позначений увагою до мови війни як: 1) інструмента ідеологічного впливу та конструювання суспільної думки щодо тривалого ведення воєнних дій (зокрема, у Франції, Італії та Австрії); 2) засобу залякування (у Великій Британії); 3) риторичного прикриття, що опирається на історичні паралелі (в Німеччині); 4) тригера мовного зсуву, що спричинив хвилю патріотизму і ксенофобії (у Сполучених Штатах); 5) інструмента централізованої, узгодженої інформаційної політики (у межах Російської імперії); 6) засобу придушення національної свідомості у формі цензури (в Україні). На другому етапі (період «втраченого покоління», 1920–1930 рр.) відбувся поворот до мовного вираження, що відтворює психологічну травму. На третьому етапі (період Другої світової війни, 1939–1945 рр.) мова постає засобом дипломатичного прикриття агресії та легітимації злочинів проти людства замаскованих під риторику миру. Четвертий етап (період Голокосту, 1933–1945 рр.) тяжіє до аналізу мови війни крізь призму досвіду геноциду, масових переслідувань і втрати людської гідності. Протягом п'ятого етапу становлення мови війни (період Революції Гідності, 2013–2014 рр.) мова набуває форми суспільного протесту, громадянської солідарності, національної єдності. Шостий етап (період травматичної нарації, 2014–2022 рр.) передбачає інтерпретацію колективної травми засобами мови війни. На сьомому етапі (період російсько-української війни, з 2022 року) мова війни слугує засобом політичного тиску, інструментом міжнародних відносин та чинником міжнародно-політичної консолідації. Восьмий етап (період героїзму та гуманності, з 2022 року) репрезентує мову війни у воєнній прозі.

Новизна представлених результатів дослідження полягає і в тому, що вперше вивчено функції мови війни у межах лінгвополітичної синергетики: цензурно-пропагандну, інтроспективно-антимілітарну, політико-ідеологічну, екзистенційно-документальну, ідентифікаційно-нормативну, травматично-рефлексивну, дипломатично-правову, гуманістично-комунікативну.

Ключові слова: мова війни, лінгвополітична синергетика, лінгвістика війни, Перша світова війна, Друга світова війна, російсько-українська війна.

The article is devoted to the genesis of war language, its historical-political and historical-artistic stages of formation, and functions in linguopolitical synergetics. Eight stages of war language evolution have been identified and substantiated, each marked by specific pragmatic load.

The first stage (the period of World War I, 1914–1918) is characterized by attention to war language as: 1) a tool of ideological influence and construction of public opinion regarding the prolonged conduct of military operations (in particular in France, Italy, and Austria); 2) a means of intimidation (in Great Britain); 3) a rhetorical cover based on historical parallels (in Germany); 4) a trigger for a linguistic shift that caused a wave of patriotism and xenophobia (in the United States); 5) a tool of centralized, coordinated information policy (within the Russian Empire); 6) a means of suppressing national consciousness in the form of censorship (in Ukraine). At the second stage (the period of the "lost generation", 1920–1930), there was a shift toward linguistic expression that reflects psychological trauma. At the third stage (the period of World War II, 1939–1945), language becomes a means of diplomatic cover for aggression and legitimization of crimes against humanity disguised as a rhetoric of peace. The fourth stage (the Holocaust period, 1933–1945) tends toward an analysis of war language through the lens of genocide, mass persecution, and the loss of human dignity. During the fifth stage of the evolution of war language (the period of the Revolution of Dignity, 2013–2014), language takes the form of public protest, civic solidarity, and national unity. The sixth stage (the period of traumatic narration, 2014–2022) involves the interpretation of collective trauma through the means of war language. At the seventh stage (the period of the Russian-Ukrainian war, since 2022), the war language serves as a tool of political pressure, an instrument of international relations, and a factor of geopolitical consolidation. The eighth stage (the period of heroism and humanity, since 2022) represents war language in war prose.

The novelty of the presented research lies, among other things, in the fact that the functions of war language are studied for the first time within the framework of linguopolitical synergetics: the censorship-propaganda, introspective-antimilitary, politico-ideological, existential-documentary, identificational-normative, traumatic-reflexive, diplomatic-legal, and humanistic-communicative functions.

Key words: war language, linguopolitical synergetics, war linguistics, World War I, World War II, Russian-Ukrainian war.

Постановка проблеми. У період соціальних потрясінь, одним із проявів яких є війна, роль мови зазнає докорінного перегляду: її сприймають не лише як засіб комунікації, а й як маркер ідентичності, що водночас виступає чинником консолідації суспільства. Цікаво, що в умовах збройного конфлікту зростає мовне взаємопроникнення. Потреба в мовній адаптації виникає у відповідь на порушення балансу між мовною експансією країни-агресора, з одного боку, та мовним впливом країн-союзників, з іншого. У цьому розумінні лінгвістична парадигма зближується з військово-політичною, хоч перша тяжіє до гносеологічного аспекту, а друга – до геополітичного, проте обидві можуть еkleктично поєднуватись.

Дж. Вокер цілком слушно наголошує на тому, що мова була фундаментальною частиною досвіду Першої світової війни. Плавильний котел Західного фронту об'єднав носіїв різних соціолектів в одній мові, що призвело до поширення раніше ізольованих слів [100]. Професор університету Массі Глін Харпер у дослідженні мови часів Першої світової війни звертає увагу на зростаючу розбіжність в підходах істориків, зокрема вказує, що вони часто недооцінюють значення мови для солдатів на дійсній службі. Військовий соціолект, як-от вміння «перекинути бити» (говорити мовою фронтового побуту), – був невід'ємною частиною повсякденного життя солдата [53]. Як зазначив французький письменник Анрі Барбюс у романі «Вогонь», мова французької армії під час Першої світової війни, це суміш робочого та казармового сленгу, скоромовки та новостворених слів: *Binds us like a sauce to the compact mass of men... Rifle-shots crackle all round* (Зв'язує нас, як соус, із компактною масою людей... Кругом тріщать постріли рушниць) [37, с. 204]. За переконанням автора, мова – це засіб керування свідомістю і діями іншого. Таким чином, у світлі подій війни відбувся поворот до змістового боку мовної системи, до її динаміки, було розроблено прогресивні на той час засоби комунікації, встановлено зв'язок між мовними змінами та соціальними процесами тощо.

Ця лінгвістична перспектива переросла в осмислення мовної політики вже в іншому історичному контексті. Британський мовознавець Гіларі Футітт у статті «Ще один відсутній вимір? Іноземні мови в розвідці Другої світової війни» підкреслює, що інституційна мовна політика, розроблена для розвідки, і робочої практики тих, хто володіє іноземними мовами є ще однією частиною «відсутнього виміру» інтелекту [50, с. 276]. Як продовження цих міркувань, цінним підходом до вияву мовної динаміки періоду

Другої світової війни становить соціолінгвістичний аналіз люксембурзької мови. Підґрунтям дослідження стали вектори державної мовної політики Люксембургу, разом практика її реалізації на рівні індивідуального мовного вибору. Вивчення національної мови, мовних цінностей, ідентичностей та відчуття мовної небезпеки серед люксембурзьких листописців значно збагатило інтерв'ю, яке надав єдиний кореспондент, що залишився в живих [98, с. 122]. Праця засвідчує силу мови, що полягає у здатності творити особливу реальність, яка фактично ґрунтується на автобіографічній пам'яті.

Мова війни в Україні має давню історію і нерозривно пов'язана з багатовіковою боротьбою за волю [33 с. 282]. У період світових воєн вона знайшла вираження в дипломатичних документах Міністерства закордонних справ УНР, зверненнях державних діячів УРСР, україномовній періодиці – зокрема, у виданнях «Рада», «Літературно-науковий вісник», «Маяк», «Світло», «Буковина», «Діло», – а також у художній прозі, поезії, піснях, легендах, прислів'ях, що увійшли до мовної спадщини України. Після вторгнення російських окупантів на Схід України і окупації Криму в 2014 року мова набуває крайнього втілення у концепціях дослідників, які абсолютизують «мову ворожнечі» і проголошують тезу її травматичності для людини [11; 19; 30; 75]. Втім, мова війни найбільшою мірою проявилась у мотивованості вибору мовних одиниць, спрямованих на висвітлення наслідків російсько-української війни. Як стверджує Боб Вудворд в книзі «Війна» (2024) – дворазовий лауреат Пулітцерівської премії, відомий висвітлення трьох ключових тем: війни в Україні, конфлікту на Близькому Сході та боротьби за президентство у США – саме нерішучість Європи, на його думку, стала однією з причин війни, оскільки команда Байдена (радник з національної безпеки Джейк Салліван та його заступник Джон Файнер, директор ЦРУ Білл Бернс, директорка Національної розвідки Евріл Гейнс, державний секретар Тоні Блінкен, міністр оборони Ллойд Остін і колишній голова Об'єднаного комітету начальників штабів Марк Міллі) попереджали про війну: *War shows the traditional and novel ways Biden and his core team pursued an intelligence-driven foreign policy to warn the world that war was coming in Ukraine* (Війна показує традиційні та новітні способи, якими Байден та його ключова команда здійснювали зовнішню політику, ґрунтовану на розвіданих: попереджали світ про наближення війни в Україні) [101, с. 369].

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Історичні корені мови війни наявні в працях В. Дюше і Д. де Сен-Леже (опис мовних кодів, які використовували австралійські солдати в період Першої світової війни) [46], К. Деклерк (мова бельгійських біженців у Великобританії під час Першої світової війни) [44], М. Дам'янович (мовні зміни в єврейській громаді в Косово та Метохії після Балканських воєн (1912–1913 рр.) та Першої світової війни) [43], Д. Шиффрін (аналіз природи термінів європейських євреїв і японських американців під час Другої світової війни) [78], С. Тобія, Г. Футітт (новий погляд на британський досвід Другої світової війни в Європі, в межах якого чужоземство та іноземні мови стали центральними чинниками у динаміці ведення воєнних дій) [90], С. Алексіу (типові риторичні стратегії, які використовував Сталін під час Другої світової війни та їхнє значення з погляду ідеологічних переконань, механізмів влади й практик домінування) [35], М. Трюк (вивчення записів в'язнів концентраційного табору Аушвіц-Біркенау) [93]. Зародки лінгвополітичної парадигми в дослідженні мови війни спостерігалися ще в античній філософії, зокрема у працях Аристотеля. У трактаті «Політика» мислитель порушує питання війни як форми взаємодії між державами й народами, наголошує на необхідності її розгляду з обох сторін конфлікту. Він стверджує, що війна є справедливою, якщо ведеться проти тих, хто не бажає підкорятися [36]. Ця позиція, без сумніву, відображає політичні уявлення епохи, однак вона демонструє також раннє розуміння мови війни як інструменту легітимації дій переможця. Водночас Аристотель заперечує ідею про «рабів від природи» і, у такий спосіб, відкриває можливість для вивчення риторики війни.

На нашу думку, саме мова війни формує штучний метарівень часу і культури – своєрідний понадчуттєвий простір у якому війна це – фізичне протистояння, що структурує реальність. Вплив мови є тотальним, а новим вектором її розвитку стала російсько-українська війна.

Загалом, мова періоду російсько-української війни привернула увагу таких дослідників, як Р. Аббаді, Л. Крейшан, Е. Аль-Саїдатс (мова війни у промовах президентів Росії, США та України) [34], І. Чілува, Дж. Рузайте (мова політичного конфлікту у промовах В. Зеленського та В. Путіна) [42], О. Конопелькіна, І. Безродних (неологізми у публіцистичному дискурсі України, Великої Британії та США в контексті війни України проти російських загарбників) [60], О. Данилейко (мова в контексті гібридної війни) [8], Н. Дашенко (дієслівна нарація

в інформаційних медіаповідомленнях про війну в Україні) [9], Н. Лебідь (наративи війни в українських ЗМІ в умовах повномасштабного вторгнення Росії) [16], Г. Яворської (мова війни як складова конфлікту, а також шляхи трансформації українського медійного дискурсу) [32]. Певною мірою торкалися дослідження мовної експресивізації вчені-лінгвісти, як-от: Ю. Маслова (лінгвістичний аналіз експресивних виразів у воєнний період) [18], А. Ткач та М. Ткач (утворення й активне функціонування нових лексичних одиниць у воєнному дискурсі) [89].

Війна вплинула й на літературний континуум. Із початком російської збройної агресії проти України, на авансцену вийшли жанри, що перебувають на периферії художнього простору, – есеїстика та репортажистика, поезія і художня проза. Для розгляду зорієнтованої таким чином військової журналістики і воєнної прози винятково важливими є мирні договори, Резолюції, заяви політиків, високопосадовців та ін. Окреслені жанри набули великої популярності поміж дослідників мови війни, і знайшли своє відображення у працях І. Басараби (ідіоматичний простір англomовного художнього військового тексту) [2], О. Пухонської (мова війни в сучасній документальній прозі) [26].

Незважаючи на значний масив праць, які суттєво збагатили сучасну лінгвістику, зазначена тема не тільки залишається актуальною в дослідницькому полі мовознавців, а й вийшла на міждисциплінарний рівень історії, політології, соціології, воєнної конфліктології, журналістики, психології тощо.

Мета статті – окреслити періоди становлення та особливості функціонування мови війни в історико-політичному та історико-художньому контексті. **Предметом** пропонованої публікації є період Першої світової війни, «втраченого покоління», Другої світової війни, Голокосту, Революції Гідності, травматичної нарації, російсько-української війни, героїзму та гуманності. **Об'єкт** студії – мова війни як історико-політичне і культурне явище.

Виклад основного матеріалу. Серед подій, які відіграли ключову роль у розвитку мови війни, необхідно згадати Першу і Другу світові війни – події, які ознаменували технологічний прогрес у всіх сферах життя, починаючи від військової техніки і завершуючи сферою культури. Унаслідок технологічного прогресу, який мав би працювати на благо людства, стало простіше і швидше забирати життя. Обидві світові війни стали періодом випробувань для мільйонів людей.

Історики традиційно звертають багато уваги на дипломатичні, політичні, економічні, соціальні наслідки війни. Війну 1914–1918 рр., на думку О. Парнети «можна визнати рубежем, на якому завершилася нова й розпочалася новітня історія світу» [22, с. 332]. Війни XX століття спрямували дослідження

у бік вивчення мови війни – її становлення, функцій та засобів вираження. Особливої ваги мова війни набула у лінгвополітичній синергетиці, напряду лінгвістики, що сфокусований на вивченні лінгвальних виявів лінгвополітичної синергії мовних засобів в текстах різного функціонально-стильового маркування, які стали особливо актуальними й продуктивними в період російсько-української війни. Одним з фундаментальних компонентів лінгвополітичної синергетики є лінгвістика війни, яку розуміємо як частину філологічних досліджень, що розкривають евристичний потенціал мови війни і формує підґрунтя для нового лінгвополітичного середовища. Об'єктом дослідження лінгвістики війни є мова війни як основа воєнного дискурсу, що конститує мовний континуум сучасної лінгвістичної парадигми в політичній лінгвістиці, соціолінгвістиці, воєнній комунікації, воєнній конфліктології [10, с. 86]. У межах лінгвополітичної синергетики опертя на історико-політичний та історико-художній контексти уможливило вивчити етапи становлення мови війни і визначити її основні функції.

На першому етапі становлення мови війни (період Першої світової війни, 1914–1918 рр.) мова набуває цензурно-пропагандної функції. У цей період всі країни-учасниці прагнули контролювати не лише медіа, але й театр, кіно, особисте листування і навіть погляди. Безумовно, цензуру у власних інтересах активно впроваджували політики, які через підконтрольні інформаційні ресурси швидко усували конкурентів [74]. Посилилися і вимоги до мови війни. Варто зазначити, що цензурні формулювання, як-от *defeatist mood* (поразницькі настрої), до яких прирівнювали заклики до миру та будь-яка критика воєнних дій, активно використовували для придушення інакодумства й підтримки офіційної ідеології. З моменту мобілізації у Франції запровадили негласну заборону на слово *pièce* (мир) у статтях. Тож, саме з метою формування суспільної думки щодо тривалого ведення воєнних дій було створено цілу систему пропаганди. Разом з тим, у Франції, заразом Італії та Австрії, на думку істориків була найжорсткіша цензура [Там само]. Усі друковані тексти здебільшого проходили пер-

винну перевірку. Цензори виділяли суперечливі рядки або навіть цілі фрагменти тексту, які забороняли до публікації.

Уряд Великої Британії з початком війни ухвалив рішення заборонити воєнним кореспондентам перебувати на лінії фронту. Водночас, двоє журналістів, Філіп Гіббс із *Daily Chronicle* та Безіл Кларк із *Daily Mail* вирушили на передову самовільно, ризикуючи власними життями. Після публікації кількох репортажів їх затримали й відправили додому, попередивши про смертну кару в разі повернення [70].

На відміну від Франції чи Великої Британії, де цензура проявлялася переважно через прямі заборони, суворі перевірки текстів, жорсткі обмеження для журналістів у Німеччині практикували більш тонкий підхід – про очевидні речі автори писали завуальовано за допомогою історичних паралелей.

Значного успіху у цій справі досягнув редактор тижневика *Die Welt am Montag* Гельмут фон Герлах (Hellmut Georg von Gerlach). Відкрито критикувати експансіоністську політику військового керівництва німецькому публіцисту було заборонено. Тому він писав матеріали, у яких засуджував дії французького імператора Наполеона [74].

Окреслені проблеми мови війни набули все більшої популярності поміж американського суспільства. Війна сприяла мовному зсуву, змінюючи ставлення до окремих мов, зокрема стимулювала активніше поширювати національну мову та відкидати ту, яку в умовах збройного конфлікту почали асоціювати з ворогом. Одним із найяскравіших прикладів такого мовного зсуву стала хвиля патріотизму й ксенофобії в Сполучених Штатах під час Першої світової війни, для якої було характерним різке зростання нетерпимості до мовного різноманіття загалом, та до німецької мови – зокрема. Зазначені радикальні настрої проявились у численних вербальних та фізичних нападах на німецькомовні інституції та осіб, що спілкувалися на публіці німецькою мовою. Унаслідок цього було засвідчено масове закриття відповідних закладів, а також зміну в мовній ідентичності серед представників німецької діаспори, які дедалі частіше переходили на англійську мову, щоб уникнути дискримінації [15, с. 8]. Ефективний контроль з боку держави значно підсилив цей процес. Свідченням цього стала сувора регламентація діяльності журналістів у США. Усі воєнні кореспонденти, які супроводжували американські війська до Європи, були зобов'язані дати клятву не розповсюджувати жодної інформації, «корисної для ворога і шкідливої

для країни» [70, с. 130]. Під таку категорію могла потрапити будь-яка інформація.

Грунтуючись на матеріалах Катеринославської губернії, позиція Російської імперії щодо воєнної цензури в роки Першої світової війни була централізованою [13]. Такий підхід мав на меті посилити цензурні обмеження на публікацію та поширення інформації воєнного характеру в суспільному просторі. Запровадження цензури було зумовлене, передусім, стрімким розвитком засобів масової інформації, що асистемно, та атомарно, сформували загальноімперський і регіональний медіапростор.

Зокрема, цензура сприяла зміні поглядів на ставлення населення до політичного курсу російського самодержавства. У цьому контексті варто зазначити, що введення воєнної цензури було детерміновано й специфікою самої імператорської армії, яка на початку ХХ століття перетворилась на масову армію резервістського типу. Представники армії резервістів вимагали від влади ухвалити повну та всеосяжну систему заходів, що сприяла б формуванню єдиної узгодженої інформаційної політики держави [Там само].

Мова під час Першої світової війни мала значний вплив на формування національної ідентичності України та її геополітичного статусу. Деякі вчені розглядають посилення цензури й пропаганди як окрему систему заходів залякування, що активно застосовували дві імперії, до складу яких входили українські землі [5, с. 66]. На той час території сучасної України були розділені між Російською імперією (Наддніпрянина, Слобожанщина, Донеччина, Таврія, Крим) та Австро-Угорською (Закарпаття, Галичина, Буковина, Поділля) [4, с. 34]. В ході війни російська влада значно посилила цензурні обмеження щодо публіцистики в Україні. Указом від 9 січня 1915 року було заборонено діяльність багатьох українськомовних газет і журналів, зокрема, «Рада», «Літературно-науковий вісник», «Маяк» та «Світло». Симон Петлюра, коментуючи цей процес, зазначав, що преса: «одним росчерком пера сметена с поверхности общественной жизни и, таким образом, целый народ лишен естественного выражения своих мыслей» [28, с. 33].

Попри певну ліберальність у ставленні до української мови в мирний час, із початком війни Австро-Угорська адміністрація змінила підхід – почала розглядати українських діячів, особливо тих, хто підтримував ідеї політичної автономії чи об'єднання з Наддніпрянською Україною, як потенційно нелояльних. Це спричинило масові арешти, цензуру преси й ліквідацію україн-

ських товариств. Найбільше постраждали діячі Руської ради та представники москвофільських кіл, яких звинувачували у співпраці з Росією. Кульмінацією тиску у вигляді цензури та репресій стала кампанія проти української інтелігенції в Галичині. Було закрито низку видань, поміж них – «Буковина» (Чернівці), «Діло» (Львів), а також обмежено діяльність «Просвіти».

Така орієнтація, зосереджена на політиці репресій, вилилася у створення концентраційного табору Талергоф (1914–1917 рр.), куди масово депортували підозрюваних у «русофільстві» галичан, як-от священників, учителів, письменників [20]. Українська мова в публічному просторі зазнала серйозного утиску, оскільки австрійська влада прагнула встановити контроль над будь-якими проявами самовираження, здатними посилити сепаратистські чи проросійські настрої.

Однак, найближчим часом мовна ситуація в Україні зазнала кардинальних змін. Утворення у 1918 році Української Народної Республіки (УНР) стало актом політичного суверенітету й важливим кроком у становленні мовної політики, що зародилась в умовах війни. Аналіз дипломатичних документів Міністерства закордонних справ УНР (зокрема, в межах періоду від Версальського до Ризького мирних договорів, 1919–1921 рр.) свідчить про використання мови війни як засобу легітимації державності на міжнародній арені [12]. В архівних матеріалах присутні низка документів, що засвідчують активну зовнішньополітичну діяльність УНР: звернення до урядів іноземних держав, нота Комісару закордонних справ Росії (1919), нота до держав Антанти та світової спільноти (1919), обіжник щодо взаємин УНР із найближчими сусідами (1919), обіжник про внутрішнє становище УНР (1920), обіжник «Становище уряду УНР до галицького питання» (1920), справоздання УНР на Паризькій мирній конференції (1919), листування та справоздання до Ліги Націй у Женеві (1920), листи Симону Петлюрі (10 лютого 1920 р.), Миколі Васильку (13 лютого 1920 р.), Андрію Макаренку (3 березня 1920 р.) щодо діяльності Місії УНР у Великій Британії, а також апеляції відносно порушення умов союзницьких угод та ін. Усі ці документи засвідчують генезу української дипломатичної термінології, що становила концептуальну основу зовнішньополітичної діяльності УНР. Характерними примірами слугували терміни, як-от: *Report* (Справоздання) – узагальнений термін звернень у формі рапорта, донесення, доповіді, звіту, звідомлень до зовнішньополітичного відомства чи Головного Отамана та голови Уряду

УНР; *Official circular letter* (обіжник) – директива, яку видавало Міністерство закордонних справ УНР головам дипломатичних представництв: листи, ноти / меморандуми, додатки до справоздань (стенограми, протоколи), заяви міністра, або товариша міністра; *authoritative* (міродайний) – авторитетний; *partage* (партаж) – поділ; *comrade* (товариш) – заступник міністра; *territorial maximalism* (територіальний максималізм) – політика УНР, спрямована на утвердження повного контролю над усіма українськими етнічними територіями; *«de jure»* («де-юре») – правова суверенність УНР і підтримка у політичній, мілітарній і фінансовій сфері з боку Антанти (Польської Речі Посполитої); *Soviet mandates* (совітські мандати) – офіційні повноваження, якими радянська (совітська) делегація, наділяла себе на міжнародних переговорах. Фактично, це були нелегітимні представницькі повноваження, які не визнавав уряд УНР, оскільки це давало право радянській делегації говорити від імені України без її участі чи згоди; *Extraordinary Diplomatic Mission of the UNR* (Надзвичайна дипломатична Місія УНР) – офіційне представництво УНР на території Польщі, що діяло в умовах обмеженого міжнародного визнання й неучасті у прямих мирних переговорах; *«de facto»* («де-факто») – участь представників Радянської України (інсценованого Московією уряду) в мирних переговорах на рівні з іншими сторонами, що фактично засвідчила легітимність Уряду Радянської України як переговорного партнера; *peace preliminaries* (мирові прелімінарії) – попередні домовленості між сторонами конфлікту Польською Річчю Посполитою з одного боку та Совітською Росією і Совітською Україною – з іншого, що стали політично шкідливими для УНР; *Sejm commission* (соймова комісія) – постійний орган Польського Сойму (парламенту), до компетенцій якого входив розгляд і обговорення окремих питань внутрішньої та зовнішньої політики; *imperialist coloring* (імперіалістична закрутка) – зовнішня політика, що мала загарбницький, експансіоністський характер й була спрямована на розширення території за рахунок інших держав, у супереччя їхнім національним інтересам. Позиція УНР контрастувала з політикою великих імперських держав, які вели агресивну експансію під виглядом «національного об'єднання»; *«katexochen»* (руйнуючий елемент) – найбільш загрозлива сила більшовизму не лише для України, а й для всієї Західної Європи; *Slavophilism* (слов'янофільство) – культурно-політична течія, яка пропагувала єдність слов'янських народів під егідою Росії, часто

використовуючи ідеї «слов'янського братства» як інструмент політичного впливу; *Russophilism* (русофільство) – позитивне ставлення до Росії, її культури, політики та геополітичної ролі, навіть попри її імперіалістичні прагнення.

Завершення Першої світової війни означувало Комп'єнське перемир'я (фр. Armistice de Compiègne, нім. Waffenstillstand von Compiègne) – договір від 11 листопада 1918 року про припинення воєнних дій між Антантою і Німецькою імперією. Основні положення перемир'я знайшли своє відображення у Версальському мирному договорі, підписаному 28 червня 1919 року у Версалі державами-переможницями (США, Великою Британією, Францією, Італією, Японією, Бельгією) та Німеччиною, яка зазнала поразки. Незважаючи на те, що це був мирний договір, абсолютна більшість істориків, журналістів, воєнних кореспондентів Європи та Сполучених Штатах Америки, як-от Сер Безіл Генрі Ліддел Гарт, Філіпс Пейсон О'Брайен, Вільям Лоуренс Ширер, Міхал Шмігель суголосні в думці, що: «Гітлер і Друга світова війна народились у Версалі» [76, с. 289].

Зміни, що спричинила «Велика війна» 1914–1918 років у духовному житті народів, які брали в ній безпосередню чи опосередковану участь, не можна недооцінювати [21 Нечаєва-Юрійчук 2014]. Не випадково, американська феміністська письменниця Гертруда Стайн писала: *You are all a lost generation* (Усі ви – втрачене покоління). Теза письменниці щодо молодих літераторів, яким не пощастило опинитися у вирі Першої світової війни згодом стала епіграфом до роману Ернеста Гемінґвея «І сонце сходить» [54, с. 2]. Водночас, вона вплинула на становлення цілої літературної течії, яка об'єднала таких письменників, як Джеймс Джойс, Ернест Гемінґвей, Джон Дос Пассос, Томас Еліот, Френсіс Скотт Фіцджеральд, Річард Олдінгтон тощо. Цей період означував початок **другого етапу становлення мови війни** (період «втраченого покоління», 1920–1930 рр.). У цьому контексті мова виконує інтроспективно-антимілітарну функцію, оскільки акценти зміщено з безпосереднього зображення воєнних дій на внутрішні переживання людини.

Ернест Гемінґвей, видатний письменник і журналіст, лауреат Нобелівської премії з літератури 1954 року, відомий своїм лаконічним стилем письма і такими знаковими творами, як «Прощавай, зброе» (1929), «По кому подзвін» (1940) і «Старий і море» (1952) мав прямий досвід участі у Першій світовій війні, громадянській війні в Іспанії та Другій світовій війні. Цей дос-

від суттєво вплинув на його творчість: у текстах Гемінгвей часто звертався до власних переживань – боротьби зі страхом та пошуку себе у новій реальності. Зокрема, його автобіографічна книга «Свято, яке завжди з тобою» (1964) містить численні роздуми, що відтворюють образ повоєнного Парижу 1920-х років. Мовна палітра, за допомогою якої письменник формує думки й почуття, опосередковує вплив війни на людину: *You expected to be sad in the fall. Part of you died each year when the leaves fell from the trees and their branches were bare against the wind and the cold, wintery light. But you knew there would always be the spring, as you knew the river would flow again after it was frozen. When the cold rains kept on and killed the spring, it was as though a young person died for no reason* (Ти очікував, що восени буде сумно. Частина тебе помирала щороку, коли з дерев падало листя, а їхні гілки оголювались від вітру та холодного зимового світла. Але ти знав, що весна приходить завжди, як ти й знав, що річка знову потече, коли замерзне. Коли ж холодні дощі не вщухали і вбивали весну, це було так, наче помирала молода людина без причини) [56, с. 39].

У творі «Прощай, зброє» війна зображена як драматичне розчарування: мовні засоби (*evacuation* – евакуація, *wound* – рана, *casualties* – жертви, *front line* – лінія фронту, *trench* (окоп), *shelling* (обстріл), *hospital* (госпіталь), *desertion* (дезертирство), *retreat* (відступ) не лише відтворюють її атмосферу, а й віддзеркалюють психологічну травму головного героя, який зіштовхнувся з безглуздістю насильства. Ернест Гемінгвей розкриває наскрізно побут військових, передає напругу та невизначеність на передовій: *Everybody was in the dugouts. There were racks of rockets standing to be touched off to call for help from the artillery or to signal with if the telephone wires were to be cut* (Всі були в землянках. Там стояли стелажі з ракетами, які можна було запустити, щоб викликати допомогу артилерії або подати сигнал у разі, якщо телефонні дроти буде перерізано) [55, с. 23].

Велика війна безпосередньо вплинула на творчість Ф. С. Фіцджеральда, якому довелося пережити і злет, і падіння, що знайшли відображення в його творах, значна частина яких має автобіографічний характер. Хоч за життя письменник не був популярним, а створене ним залишалося в тіні, згодом його книги стали культовими в американській літературі. Сьогодні Фіцджеральда по праву вважають однією з ключових постатей літератури ХХ століття. Творчий шлях автора розпочався ще в шкільні роки, продовжився під час навчання в Принстонському університеті,

а також у період військової служби, де війна була для нього не просто життєвою обставиною, а й глибоким внутрішнім викликом, що пробудила потребу писати. Саме вступ США у Першу світову війну у 1917 році й виклик на фронт стали тригером до написання першого роману. Письменник вірив, що загине на війні, і тому прагнув залишити свій слід у літературі. Так з'явився перший варіант роману «Романтичний егоїст», який у доопрацьованому вигляді вийшов під назвою «По цей бік раю» (1920). Мова війни в творчості Фіцджеральда знайшла відображення не в описі боїв чи фронтового життя, а радше через емоційно-психологічну атмосферу покоління, що пройшло крізь війну. Його стиль, вишукано стриманий і водночас іронічний, передає спустошеність, розчарування, втрату ідеалів, що стали спільними для «втраченого покоління». Війна у творах Фіцджеральда присутня як фоновий досвід травми, який не завжди названо прямо, але який відлунує в мотивах нестабільності, тривоги, безглуздості буття. У романі «По цей бік раю» війна це – глибокий розлом у житті молодого покоління, а також втрата наївних ідеалів юності. Письменник пише про страх перед убогістю і поколінням успіху, що усвідомлює свою вкорінену кризу віри: *Here was a new generation, shouting the old cries, learning the old creeds, through a reverie of long days and nights; destined finally to go out into that dirty gray turmoil to follow love and pride; a new generation dedicated more than the last to the fear of poverty and the worship of success; grown up to find all Gods dead, all wars fought, all faiths in man shaken...* (Це було нове покоління, що вигукує старі гасла, опановує старі вірування крізь марення довгих днів і ночей; приречене зрештою вийти в той брудний сірий хаос, щоб слідувати за любов'ю та гордістю; нове покоління, віддане ще більше, ніж попереднє, страху перед злиднями і поклонінню успіху; покоління, яке подорослішало лише для того, щоб побачити: всі боги мертві, усі боги вмерли, всі війни відгрімали, будь-яка віра в людину підірвана) [49, с. 305].

Одним із найяскравіших представників «втраченого покоління» є німецький письменник Еріх Марія Ремарк. Попри відносно нетривале перебування на фронті, досвід війни глибоко травмував автора і став наскрізним мотивом його творчості. Цей досвід у літературній формі, знайшов втілення в антивоєнному романі «На Західному фронті без змін» (1929), який назавжди увійшов до класики світової літератури. Мова війни в творчості Ремарка проявилася як на рівні тематики, так і на рівні стилістики. Його прозі властиві емо-

ційна стриманість і глибока внутрішня напруга. Війна постає не в героїчному світлі, а як абсурдне явище, що стирає межі між життям і смертю. Герої роману не прагнуть перемогти – вони намагаються вижити, зберегти людське обличчя серед хаосу. Уже з епіграфа до твору стає зрозуміло, що для Ремарка війна – це насамперед травма, а не політичний чи історичний факт: *This book is to be neither an accusation nor a confession, and least of all an adventure, for death is not an adventure to those who stand face to face with it. It will try simply to tell of a generation of men who, even though they may have escaped its shells, were destroyed by the war* (Ця книга – не обвинувачення й не сповідь, і тим більше не – пригода, адже смерть – не пригода для тих, хто стикається з нею віч-на-віч. Книга прагне просто розповісти про покоління людей, які, навіть урятувавшись від снарядів, були знищені війною) [77, с. 3].

У романі «На Західному фронті без змін» війна постає як щоденна боротьба, де кожен день – це межа між життям і смертю. Головний герой, Пауль Боймер (солдат) поступово втрачає здатність відчувати. Його сприйняття війни, що виражене в прямій мові посилює ефект відстороненості й безнадії. Мова твору не містить патетики, проте відображає внутрішню порожнечу: *We are no longer young men. We have run away from ourselves, from our lives. We have long since stopped fighting – we simply endure war* (Ми більше не юнаки. Ми втекли від себе, від свого життя. Ми вже давно перестали боротися – ми просто терпимо війну) [77, с. 94].

Відомий англійський письменник Джон Роналд Руел Толкін, один із фундаторів жанрового різновиду фантастики – високе фентезі, свого часу доєднався до плеяди Втраченого покоління, зайняв місце поруч із Е. М. Ремарком, Е. Гемінгвеем та Ф. С. Фіцджеральдом.

На противагу іншим представникам свого покоління, Дж. Р. Р. Толкін потрапив на фронт Першої світової війни вже сформованою особистістю. Він добровільно вступив до армії після закінчення Оксфорда, і служив офіцером зв'язку під час Битви на Соммі – однієї з найтрагічніших подій війни. Попри нетривалу участь у бойових діях внаслідок погіршення стану здоров'я, досвід окопної війни залишив глибокий слід у його світогляді та згодом вплинув на авторський стиль. Війна у творчості Толкіна, це не просто відображення бойових дій, а – переосмислення, що втілене в пейзажах, персонажах та наративній структурі його епосу. Один із найкращих творів у жанрі фентезі є епічний роман «Володарі

Перснів» (1954), де *Dead swamps* (мертві болота) це – моторошний ландшафт, що відсилає до реальних окопів, затоплених дощами і вкритих тілами загиблих солдат. Як зазначають дослідники, саме в таких болотах Толкін і його товариші одного разу ховалися в колишній німецькій траншеї. Ця жахлива реальність згодом стала частиною художнього світу Середзем'я.

Мова війни в творі письменника – це насамперед мова героїв. Вона звучить у стійкості Сема Гемджі – простого гобіта, що втілює образ британського солдата. Сам Толкін писав, що власне в персонажі Сема передав незламний дух простих англійських солдатів, яких він знав і з якими служив. Крім того, емоції героїв у «Володарі Перснів» часто нагадують стан ветеранів війни – знесилених, але незламних, постійно на межі втрати надії, однак здатних зберігати вірність своїм цінностям. Толкін не романтизує війну, попри фентезійний антураж: у його світі вона завжди пов'язана з втратами і внутрішніми ранами – як фізичними, так і духовними: *The world is indeed full of peril, and in it there are many dark places; but still there is much that is fair, and though in all lands love is now mingled with grief, it grows perhaps the greater* (Світ і справді просякнутий небезпекою, і в ньому є багато темних місць; але водночас у ньому багато прекрасного, і хоча в усіх краях любов тепер переплетена зі скорботою – можливо, саме тому вона стає ще більшою) [91, с. 684].

Власне здатність осмислити трагедію через слово нагадує, що великі війни не починаються раптово – їм передують низка рішень, дипломатичних угод та політичних компромісів, які часто виправдовують агресію під виглядом миру. Яскравим свідченням цього є приклад часів Другої світової війни, коли мова дипломатії переросла у мову зради. Відтак постає **третій етап становлення мови війни** – період Другої світової війни, 1939–1945 рр. На цьому етапі мова виконує політико-ідеологічну функцію – стає інструментом політики умиротворення, дипломатичного прикриття агресії та легітимації злочинів проти людства замаскованих під риторику миру.

Міждержавна угода про ненапад між Німеччиною та СРСР, підписана 23 серпня 1939 року у Москві міністром МЗС Німеччини Йоахімом фон Ріббентропом та Головою Ради народних комісарів, народним комісаром закордонних справ СРСР В'ячеславом Молотовим вплинула на хід подій, які призвели до початку Другої світової війни [62, с. 259]. Як стверджував англійський історик П. Педфілд, угода спиралась на Берлінську угоду 1926 року, заразом на

Рапалльську угоду 1922 року [71, с. 261]. Угода про ненапад між Німеччиною та СРСР, так званий Пакт Молотова – Ріббентропа, передбачав нейтралітет СРСР у зіткненні Третього Райху з Польщею та країнами Заходу.

Г. Фішер, Г. Хильгер та А. Майєр, автори мемуарів німецько-радянських відносин на ґрунті реальних подій стверджують, що підписання пакту було прямим наслідком Мюнхенської конференції 29-30 вересня 1938 р. [48, с. 166]. Незважаючи на політичні та економічні здобутки, які тимчасово одержали дві сторони, збройний конфлікт між Німеччиною та СРСР був лише питанням часу. Відомий німецький історик В. Губач у книзі «Інструкції Гітлера щодо ведення війни 1939–1945 рр.: документи Верховного командування Вермахту» (Hitlers Weisungen für die Kriegführung 1939–1945: Dokumente des Oberkommandos der Wehrmacht) цитував А. Гітлера: «Все, що я роблю, направлено проти Росії» [57, с. 253]. Цю фразу диктатор озвучив напередодні підписання пакту з Радянським Союзом.

Великі надії на майбутній мир поклала Декларація Об'єднаних Націй – договір про коаліцію проти держав гітлерівського блоку. Договір, підписаний 1 січня 1942 року у Вашингтоні (США) президентом США Франкліном Рузвельтом, прем'єр-міністром Великої Британії Вінстоном Черчиллем, послом СРСР у США Максимом Литвіновим, представниками захоплених Третім Рейхом європейських держав, уповноваженими Британської імперії, Китаю та латиноамериканських республік, включаючи Коста-Ріку та Гаїті відкрив шлях до капітуляції Японії. Як вислід, 2 вересня 1945 року, в Токійській бухті на борту американського лінкора «Міссурі», о 9:02 за токійським часом було підписано Акт про беззастережну капітуляцію Японії, що увінчало завершення Другої світової війни – однієї з найбільших світових трагедій в історії людства.

Мова відіграла ключову роль у забезпеченні стратегічних переваг США під час Другої світової війни, зокрема завдяки використанню унікальних мовних засобів. Важливим свідченням підтримки США на тихоокеанському фронті стала мова індіанського племені Навахо. Згідно з опрелюдненими даними, члени елітарної частини морської піхоти США – солдати з індіанського племені Навахо в період Другої світової війни використовували свою рідну мову як військовий шифр, який японським криптологам так і не вдалось зламати [67].

Загалом прагнення завершити війну можна оцінювати позитивно. Але до негативу можна віднести те, що засоби, які задіюють сторони кон-

флікту часто супроводжуються масовими людськими жертвами. Як пише газета The Washington Post: мова війни створена, щоб приховати сенс [59]. Так, американський політичний журналіст Майкл Кінслі у статті «Мова війни» зауважує, що мовні засоби, як-от військова термінологія нерідко спрямована на применшення або завуалювання справжнього масштабу руйнувань і жертв. До прикладу, термін *FAE* (Fuel air explosive) (паливно-повітряна вибухівка) звучить не так погано, як значення ініціалів: нищівний вибух, схожий на невеликий ядерний вибух. Цей боеприпас призвів до загибелі 4000 поранених японців в Хіросімі. Подібну евфемізацію активно використовувала нацистська Німеччина. Згідно, The New York Times Archives (1961) мовна конструкція *Final Solution to the Jewish Question* (остаточне вирішення єврейського питання) означала масове винищення євреїв, що стало основою Голокосту. Це формулювання зумовило легітимацію дій, що мали характер масових злочинів проти людяності. Як зазначають журналісти The Guardian, з покликанням на архіви періоду Другої світової війни (1945), у мовний обіг увійшов термін *displaced person* (переміщена особа) – явище вимушеної міграції значних груп населення [68]. У цьому контексті, в інтерв'ю The New York Times на тему “The Fate of Refugees After World War II” Девід Насо – автор відомих біографій Вільяма Рендолфа Герста, Ендрю Карнегі та Джозефа П. Кеннеді – розкриває значення терміна *The Last Million* (останній мільйон), яким позначають східноєвропейців, що залишилися на території Німеччини після весни 1945 року. До цієї групи належали євреї, які пережили концтабори, польські примусові робітники, а також українські, литовські, латвійські та естонські колаборанти, які співпрацювали з нацистським режимом [72].

Окремої уваги заслуговують засоби мови війни, що функціонували в межах нацистської пропаганди. У статті The New York Times під назвою “For Some Holocaust Survivors, Even Liberation Was Dehumanizing” журналістка Ж. Орт-Беййон зосереджена на терміні *concentration camp* (концтабір), що означав примусову депортацію євреїв та інших етнічних і соціальних груп до таборів смерті за ознаками расової, етнічної, національної належності, сексуальної орієнтації чи генетичних характеристик [69]. У статті “Arbeit Macht Frei: The Notorious Nazi Sign Thieves Stole from a Concentration Camp” журналіст І. Тапур аналізує фразу *Arbeit macht frei* (праця визволяє), яка стала частиною ідеології Третього Рейху. Ця фраза була розміщена на вході до концтаборів, зокрема

в Аушвіці, слугувала частиною стратегії маніпуляції – ілюзією «простору для реабілітації» [84].

Під час Другої світової війни, бомбардування міст Німеччини союзники називали *saturation bombings* (насичене бомбардування), оскільки воно висмоктувало кисень з повітря, душило жінок і дітей у бомбосховищах. Після детального опису наслідків для мирного населення, термін *saturation bombings* зник з інформаційного простору [59]. Ці та інші терміни зумовили канонізацію мовних практик, які приховували реальний характер воєнних злочинів.

Як відомо, Друга світова війна для України розпочалася 1 вересня 1939 року, коли потужні військові угруповання III Рейху атакували польські кордони. Трохи згодом, 17 вересня 1939 року, СРСР вступив в Другу світову війну на боці нацистської Німеччини. З утвердженням Гітлера при владі, радянські війська увійшли в Польщу, окупували Західну Україну, Західну Білорусь, території Балтії. На анексованій території, заселеній українцями, Радянський Союз засновує українські навчальні заклади та культурно-освітні центри. Проте впровадження українізації на цих новоінтегрованих землях викликає інтенсивний процес русифікації. У статті під назвою «Українізація та інтернаціоналізм у СРСР. Парадокси 1940–50-х років», Петро Кралюк, професор, заслужений діяч науки і техніки України цитує державного діяча УРСР Семена Стефаника, який заявляв, що: «Викладання українською мовою у вузах дійшло до “мінімуму”, навіть ті викладачі, які знають дуже добре українську мову, викладають російською» [14].

Вбивства та руйнування під час Другої світової війни шокували нечуваним розмахом за кількістю охоплених країн і жертв. Вони зумовили найбільшу гуманітарну катастрофу в Європі. Водночас, ці події вплинули на світову літературу, породили новий культурний порядок [65]. За таких історичних обставин виникає **четвертий етап становлення мови війни** – період Голокосту, 1933–1945 рр. У межах четвертого етапу мова війни набуває екзистенційно-документальної функції, виступає засобом збереження пам'яті й свідчення про пережиту трагедію, а також є відповіддю на досвід геноциду, масових переслідувань і втрати людської гідності.

Щоденник Анни Франк, перекладений більш ніж 60-ма мовами, став символом страждань жертв Голокосту. Єврейська дівчинка-підліток, яка не належала до письменницького кола, змогла зафіксувати жахи війни простою мовою, але надзвичайно виразною. Її літературний голос сфор-

мувався не в мирному середовищі, а в умовах тотальних переслідувань, ізоляції та страху.

Після приходу Гітлера до влади й перемоги Націонал-соціалістичної робітничої партії Німеччини в 1933 році, сім'я Франк емігрувала до Нідерландів. Однак у травні 1940 року Німеччина окупувала Нідерланди, і окупаційний уряд розпочав переслідування євреїв [23]. 6 липня 1942 року родина Анни змушена була ховатися в таємному укритті, облаштованому співробітниками фірми «Опекта», де працював її батько. Протягом двох років Анна вела щоденник – надзвичайно щирі й водночас емоційно стримані розповіді про життя під постійною загрозою [27]. У записах, адресованих уявній подрузі Кіті, мова війни постає як мова виживання. За допомогою її засобів Анна описує страх перед арештом, відчуття від ізоляції, пригніченість, спроби зберегти людяність у нелюдських умовах. Фрази дитини сповнені тривоги та надії, болю й сподівання: *We are even afraid of the noise of cars on the street, because any of them could stop here* (Ми боїмося навіть шуму машин на вулиці, бо кожна з них може зупинитися тут) [51, с. 63]; *I'm sad that I can't go outside, run, touch nature... But I'm glad that we still have a window. I still believe that people are good at heart* (Мені прикро, що я не можу вийти на вулицю, побігати, доторкнутись до природи... Але я радію, що в нас ще є вікно. Я все ще вірю, що люди в душі добрі) [51, с. 69].

Практично кожна війна виникає внаслідок дії різних факторів, а також передумов, що поєднують як прагматичні інтереси, так і ідеологічні переконання. Світ ще неоготовився з наслідками Другої світової війни, якої, на думку істориків можна було уникнути, менш ніж за сто років котиться до Третьої світової. Один з апологетів цієї парадигми є Пйотр М. Маєвський, польський дослідник новітньої історії, доктор наук, політичний діяч, автор та професор Варшавського університету. В історичній книзі під назвою «Коли спалахне війна? 1938. Аналіз кризи» (2023) автор пише про те, як у 1938 році демократичний Захід намагався уникнути великої війни, але тим самим заохочував агресора до дій [17].

Мюнхенська угода підписана в Мюнхені 30 вересня 1938 року прем'єр-міністром Британії Невілом Чемберленом, прем'єр-міністром Французької республіки Едуаром Даладье, рейхсканцлером Третього Райху Адольфом Гітлером та прем'єр-міністром Королівства Італія Беніто Муссоліні стала кульмінацією політики умиротворення, безжально знищивши суверенітет молодій Чехословацькій Республіці [83]. Британський

журналіст, політик та державний діяч XX століття Уїнстон Черчілль писав: лідери, які обрали ганьбу замість війни, отримали і війну, і ганьбу [82]. Ця слабкість передусім була зумовлена страхом перед ескалацією конфлікту та бажання уникнути нової війни, незважаючи на очевидну агресію з боку нацистського режиму. П. Маєвський зазначає: «привид Мюнхена ще й досі впливає на світову політику. Хтозна, може саме зараз у чийось кабінетах витає ідея “нового Мюнхена”. Угода з дияволом ніколи не принесе добра» [17, с. 45].

Враховуючи історію XX століття, зокрема трагічні уроки політики умиротворення, поточна ситуація навколо України викликає тривожну паралель з подіями 1938 року. Тоді, Мюнхенська угода укладена без участі самої Чехословаччини, стала кульмінацією компромісу з агресором – нацистською Німеччиною. У 2025 році дедалі частіше лунають побоювання, що у кулуарах світової політики знову може відбутися «новий Мюнхен» – цього разу щодо України.

Відтак, гранд-наратив історії російсько-української війни, особливо її передісторії, все ще вибудовується. Адже двосторонні договори, підписані Україною та Російською Федерацією, включно з «великим договором» (Договір про дружбу, співробітництво і партнерство між Росією і Україною), Будапештським меморандумом, як і міжнародні зобов'язання в рамках ОБСЄ щодо гарантій територіальної цілісності та суверенітету України, разом положення Статуту ООН та основоположні принципи міжнародного права не зупинили Росію розпочати широкомасштабну війну проти України.

У книзі «Російсько-українська війна: повернення історії» Сергій Плохій, професор історії та директор Українського наукового інституту Гарвардського університету вичерпно аналізує повномасштабне вторгнення Росії, його початок, перебіг та можливі наслідки. За словами професора: «найбільший воєнний конфлікт в Європі з часів Другої світової війни розгортається за геть несподіваним сценарієм» [24, с. 263]. Одним з його визначальних моментів, за спостереженнями науковця стала Єврореволюція – національно-патріотичний протестний рух, що поклав початок новітній фазі української історії. Саме з неї бере початок **п'ятий етап становлення мови війни** – період Революції Гідності, 2013–2014 рр. В цей час мова війни виконує ідентифікаційно-нормативну функцію, що полягає в «народному самоусвідомленні», разом правовій оцінці агресії. Зародження п'ятого етапу розпочалось з акцій громадського спротиву як відповідь на рішення

Кабінету Міністрів України призупинити процес підготовки Угоди про асоціацію з Європейським Союзом і натомість розглядати вступ до Митного союзу – міждержавного утворення під егідою Росії (форма міждержавної торгово-економічної інтеграції країн Евразійського економічного союзу до якого входять Білорусь, Вірменія, Казахстан, Киргизстан та Росія) [6]. Мирні протести невдовзі переросли в Революцію гідності після силового розгону демонстрантів у Києві в ніч на 30 листопада. Ціна спротиву виявилась високою – понад сотню мирних жителів було вбито. Ці події стали каталізатором формування нової мовної парадигми, в основі якої – мова гідності, самопожертви й громадянської солідарності. Згодом вона переросла у мову війни.

Унаслідок Революції Гідності Україна зіткнулася з новим викликом – анексією Криму та початком гібридної агресії Росії на сході України. Як зауважує І. Артьомов, директор НН Інституту євроінтеграційних досліджень анексії Криму передувала багаторічна русифікаторська політика, спрямована на витіснення української мови з освітнього та культурного простору півострова [1, с. 59]. Цей процес завершено ухваленням Верховною Радою Криму «так би мовити» «Декларації про незалежність» та проведено псевдореферендум 16 березня 2014 року. На думку І. Артьомова: «якщо відштовхуватись із засад класичної геополітики, то, безперечно, Росія отримала вагомий геополітичний вииграш і повернула собі вплив у Чорноморському регіоні» [1, с. 63].

Як стверджують дослідники, в основі агресії Росії лежала доктрина «Русского мира», у межах якої мова, культура та релігія слугували засобами ідеологічного впливу. Мова війни в цьому контексті функціонує як інструмент ідентифікації, а також як засіб протиставлення «український» та «російський», «європейський» та «радянський», «свій» і «ворожий». Російська пропаганда активно використовувала аргумент «захисту російськомовного населення», щоб виправдати окупацію Криму та підтримати псевдореспубліки «ДНР» і «ЛНР». Ці утворення 5 травня 2014 року перший заступник генпрокурора Микола Голомш кваліфікував як терористичні організації, що насильницько-збройним шляхом здійснюють терор на сході України [61]. Окупаційна адміністрація впровадила й стратегію інтеграції громадян України до російського мовно-культурного простору [41]. У відповідь українська держава та громадянське суспільство сформували власну стратегію інформаційного спротиву. До повсякденного медійного дискурсу поступово увійшли

терміни, що відображають офіційну риторику про: агресора (aggressor), окупацію (occupation), анексію Криму (annexation of Crimea), гібридну війну (hybrid war), терористичні угруповання (terrorist groups), тимчасово окуповані території (temporarily occupied territories), інформаційну війну (information warfare), державу-спонсора тероризму (state sponsor of terrorism), воєнні злочини (war crimes).

Паралельно із інформаційним протистоянням розпочинається дипломатичний процес врегулювання конфлікту, якому притаманним є використання мови дипломатії. Зокрема, щоб зняти напругу та чітко визначити шляхи подальшої долі України 6 червня 2014 року у місті Бенувіль (Нормандія, Франція) президенти Петро Порошенко (новообраний, але ще не інавгурований президент України), Володимир Путін, Франсуа Олланд і канцлер Німеччини Ангела Меркель взяли участь в перемовинах, які отримали назву «Нормандський формат». У статті The Guardian «Припинення вогню в Україні: скептичний мирний план європейських лідерів спрацює» журналіст Ян Трейнор, не без підстав стверджує, що зустріч четвірки, яка тривала близько чверті години мала лише декларативний характер: *The agreement is clearly fragile, previous attempts at a truce have utterly failed, and expectations are high of an upsurge in fighting ahead of the Saturday deadline* (Угода явно крихка, попередні спроби досягти перемир'я були повністю невдалими, і очікується високе пожвавлення бойових дій перед кінцевим терміном у суботу) [92]. Лише у вересні сторони досягли визначених домовленостей – Тристороння контактна група за участю терористів підписала Мінський протокол. Окрім перемовин щодо війни в Україні європейські лідери 6 червня 2014 року відзначали 70-ту річницю відкриття другого фронту під час Другої світової війни.

Наступним етапом у розвитку дипломатичного діалогу стала друга зустріч у нормандському форматі, що відбулася під час робочого сніданку на 10-му саміті форуму «Азія-Європа» в Італії. У ній взяли участь Ангела Меркель (канцлер Німеччини), Франсуа Олланд (президент Франції), Маттео Ренці (прем'єр-міністр Італії), Девід Камерон (прем'єр-міністр Великої Британії), Герман Ван Ромпей (президент Європейської Ради), Жозе Мануель Баррозу (голова Єврокомісії). Згідно з результатами зустрічі лідерів країн ЄС, як повідомляють журналісти The Washington Post прем'єр-міністр Італії зазначив: *The first step has been taken in the discussion,*

although many differences remain (У дискусії зроблено перший крок, хоча зберігається й багато розбіжностей) [81]. Через два місяці після зустрічі у Мілані, в грудні 2014 року, відбувся великий обмін полоненими між Україною та терористами Донбасу.

Подальшим кроком у дипломатичному врегулюванні конфлікту стала третя зустріч у нормандському форматі, яка відбулася 11–12 лютого 2015 року в Мінську (Білорусь). У переговорах взяли участь учасники тристоронньої контактної групи – Петро Порошенко, Володимир Путін, Ангела Меркель та Франсуа Олланд. За підсумками зустрічі було підписано «другі Мінські домовленості». Особливої уваги набуло широке коло питань навколо нового формату двосторонніх відносин, поміж яких ключовим було виконання «перших Мінських домовленостей». Як зазначає журналіст The New York Times Н. Макфаркуар у статті «Світові лідери зустрілися в Білорусі для переговорів про припинення вогню в Україні», попри те що частина східних областей залишалася під контролем збройних угруповань, Україна все ж пообіцяла їм певний ступінь самоврядування: *Ukraine has promised some degree of self-rule to the breakaway areas, but it wants to control the lengthy border with Russia. It also seeks a full exchange of prisoners* (Україна пообіцяла певний ступінь самоврядування на окупованих територіях, але вона хоче контролювати довгий кордон з Росією) [64].

З ініціативи України 2 жовтня 2015 року у Парижі (Франція) відбулася четверта зустріч у нормандському форматі. Участь у перемовинах знову взяли Володимир Путін, Петро Порошенко, Ангела Меркель та Франсуа Олланд. Ключовим моментом цієї зустрічі стало забезпечення безперешкодного доступу ОБСЄ до територій, що під контролем бойовиків «ДНР» та «ЛНР», аж до українсько-російського державного кордону. Головна мета зустрічі – створити гуманітарний коридор: *Pro-Russia rebels and the Ukrainian authorities agreed on Friday to create a humanitarian corridor to remove civilians from the heart of fighting in eastern Ukraine. Rebel leaders said they reached agreement with Ukrainian authorities to allow the evacuation of civilians from Debaltseve, a railway hub that has become the main target of a rebel offensive because of its strategic location* (Проросійські повстанці та українська влада домовились в п'ятницю створити гуманітарний коридор для виведення мирних жителів із центру бойових дій на сході України. Лідери повстанців заявили, що досягли домовленості

з українською владою про дозвіл на евакуацію цивільних із Дебальцевого, залізничного вузла, який став головною метою наступу повстанців через своє стратегічне розташування) [99].

П'ята зустріч у нормандському форматі відбулася 19 жовтня 2016 року в Берліні. Перемовини знову не завершилися підписанням жодного офіційного документа, проте головною темою стали питання проведення місцевих виборів на окупованих територіях та забезпечення контролю України за кордоном: *The discussion about special elections in the Donbas is fraught with misunderstandings and contradictions. The Deputy Head of the Presidential Administration Kostiantyn Yeliseyev told viewers on Pravo na Vladu (20 October 2016) that one of the key points of the Normandy Format meeting was that the four agreed that "as specified in Minsk II, signed in February 2015, Ukraine gets full control of the portions of Ukrainian-Russian border currently outside its power on the second day after local elections* (Дискусія про позачергові вибори на Донбасі сповнена непорозумінь і протиріч. Заступник глави Адміністрації президента Костянтин Єлісєєв в ефірі «Право на владу» (20 жовтня 2016 року) заявив, що одним із ключових моментів зустрічі в Нормандському форматі було те, що четвірка домовилась про те, що «як визначено в Мінськ-2, підписаному у лютому 2015 року, Україна отримує повний контроль над ділянками українсько-російського кордону, які наразі знаходяться поза її владою, на другий день після місцевих виборів) [66]. У цьому контексті було згадано висновки професора Грети Уелінг, яка у своїй книзі «Щоденна війна: Конфлікт навколо Донбасу, Україна» (Everyday War: The Conflict over Donbas, Ukraine) наголосила на тому, що глибинні розбіжності між Києвом і Москвою щодо ключових положень «дорожньої карти» Мінських домовленостей залишаються невирішеними й донині як і визнання Росією себе безпосередньою стороною збройного конфлікту: *Russian sources long referred to the fighting as a Ukrainian "civil war". Especially in the first six months of military engagement, Russian authorities disavowed any involvement whatsoever. By contrast, Ukrainian sources typically insisted that the conflict was best described as "Russian aggression". With various shadings and emphases, and utilizing diverse theoretical frameworks, American and European sources most often echoed the Ukrainian position* (Російські джерела довго називали бойові дії українською «громадянською війною». В перші шість місяців військового втручання російська влада взагалі заперечувала будь-яку участь у кон-

флікті. Українські джерела зазвичай наполягали на тому, що конфлікт найкраще найменувати як «російську агресію». Американські та європейські джерела найчастіше повторювали українську позицію з варіативними смисловими наголосами й акцентами, використовуючи різноманітні теоретичні основи) [94, с. 18–32]. У цьому ж руслі триває обговорення Плану Мореля (2015), запропонованого французьким дипломатом П'єром Морелем, який передбачав проведення місцевих виборів в ОРДЛО ще до встановлення повного контролю України над цими територіями – тобто поза юрисдикцією української сторони: *According to media reports, the plan envisions the passage of a special law by the Ukrainian parliament in Kyiv, after which, separate Donbass elections could take place* (За даними ЗМІ, план передбачає ухвалення українським парламентом у Києві спеціального закону, після чого можуть відбутися окремі вибори на Донбасі) [58]. Такий підхід викликав критику, зокрема з боку колишнього Міністра закордонних справ України Володимира Огризка, який зауважив, що формулювання, закладені в комюніке, є надто розмитими і не накладають жодних зобов'язань на сторони.

Черговий нормандський саміт відбувся в Парижі 9 грудня 2019 року, де ключовим пунктом перемовин стала формула Штайнмаєра – ініціатива міністра закордонних справ Німеччини Франка-Вальтера Штайнмаєра, висловлена ще у 2015 році. Формула передбачала врегулювання війни на Донбасі шляхом проведення місцевих виборів під наглядом ОБСЄ та надання тимчасового особливого статусу відповідним територіям: *The parties involved should hold free and fair local elections in the Russian-occupied Donbas under Ukrainian law. In exchange, the region will receive special self-governance status* (Залучені сторони мають провести вільні та чесні місцеві вибори на окупованому Росією Донбасі відповідно до українського законодавства. Натомість регіон отримає спеціальний самоврядний статус) [80].

Проте, попри формальні зрушення, нормандсько-переговорна система не змогла розв'язати фундаментальних розбіжностей між Україною та Росією. Відсутність дієвих механізмів контролю за виконання домовленостей, розмитість формулювань і небажання Росії відмовитись від тиску на Україну сприяли тому, що нормандський формат не виконав своєї головної місії – не запобіг широкомасштабному вторгненню у 2022 році.

Після того, як механізми міжнародної дипломатії виявились неефективними, мова війни набуває нового – юридичного виміру. Це вже не лише рито-

рика спротиву, а й мова, якою міжнародні інституції кваліфікують факти агресії, окупації, порушення прав людини. Як відповідь на це, Генеральна Асамблея ООН 15 листопада 2016 року ухвалила резолюцію про права людини в Криму: *For the first time in official documents of the UN, the Russian Federation is recognized as an occupying power and the Autonomous Republic of Crimea and the city of Sevastopol as a temporarily occupied territory. In addition, the resolution confirmed the territorial integrity of Ukraine and reaffirmed the non-recognition of annexation of the Ukrainian peninsula* (Вперше в офіційних документах ООН Російська Федерація визнана державою-окупантом, а Автономна Республіка Крим і місто Севастополь – тимчасово окупованою територією. Крім того, резолюція підтвердила територіальну цілісність України та підтвердила невизнання анексії українського півострова) [47]. У цьому ж контексті Україна ініціює судові процеси в Міжнародному суді ООН, де питання масових злочинів стає частиною юридичної аргументації. У статті *The Guardian* під назвою «Міжнародний суд ООН зобов'язав Росію припинити вторгнення в Україну» журналіст J. Borger розкриває деталі позову і рішення суду у Гаазі щодо апеляції України до Міжнародного суду ООН: *The UN's international court of justice (ICJ) in The Hague has ordered Russia to halt its invasion of Ukraine, saying the court had not seen any evidence to support the Kremlin's justification for the war* (Міжнародний суд ООН у Гаазі зобов'язав Росію припинити вторгнення в Україну, заявивши, що суд не побачив жодних доказів на підтримку виправдання Кремлем війни) [39]. Як підкреслює журналіст, Генеральна Асамблея ООН схвалює низку резолюцій, зокрема, 15 грудня 2022 на 77-й сесії ООН підписано документ «Ситуація з правами людини в тимчасово окупованій Автономній Республіці Крим та м. Севастополь, Україна» [95], а 23 лютого 2023 року ООН декларує документ «Принципи Статуту Організації Об'єднаних Націй, що лежать в основі досягнення всеосяжного, справедливого та міцного миру в Україні» [96]. Це шоста резолюція одинадцятій надзвичайної спеціальної сесії Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй.

Послідовним продовженням міжнародної правової підтримки стали рішення Парламентської асамблеї Ради Європи у 2024 році. Зокрема, було ухвалено резолюції: «Роль санкцій у протидії агресивній війні РФ проти України» [86], «Підтримка відбудови України» [87], «Правові та правозахисні аспекти агресії російської федерації проти України» [88].

Ці документи передбачають створення міжнародного компенсаційного механізму для постраждалих у війні, сприяння відбудові України, підтримку української культури, збереження національної ідентичності, а також заснування Спеціального трибуналу для розслідування злочину агресії.

З огляду на масштабність викликів, які постали перед Україною, поряд із міжнародно-правовими ініціативами набуває обертів і осмислення війни в площині культурної рефлексії – зокрема, в сучасній літературі. За таких умов виокремлюємо **шостий етап становлення мови війни** – період травматичної нарації, 2014–2022 рр. Це період, коли мова війни виконує травматично-рефлексивну функцію, що полягає в усвідомленні колективної травми. Її мета – документування спротиву та правозахисної діяльності проукраїнських активістів, які, попри переслідування з боку колаборантської адміністрації та російських силовиків залишилися на окупованих територіях. Багато художніх творів це – свідчення вимушених переселенців, які після окупації переїхали на підконтрольну Україні територію, а також кримчан і мешканців східних областей, яким не вдалось залишити півострів або тимчасово окуповані райони Донецької та Луганської областей.

Характерним прикладом втілення теми війни в літературній формі слугує роман Калані Пікхарт «Я помру в чужій країні», присвячений Революції гідності. Лауреатка премії New York Public Library Young Lions Fiction Award (2022) та номінантка Cabell First Novelist Award створює емоційно напружений наратив, у якому крізь долі героїв – Каті, Міші, Слави та Олександра Івановича – розгортається мовна картина війни, з її тривожними ритмами, страхами, втратами та надіями: *The sirens became part of the city's breath – inhale, scream, hold, exhale, wait. Every hour stretched like a year. Time became soft, unreliable, like snow underfoot* (Сирени стали частиною дихання міста – вдих, крик, затримка, видих, чекання. Кожна година тягнулася, як рік. Час став м'яким, ненадійним, як сніг під ногами) [73, с. 27]. Шляхи персонажів перетинаються в найтемніший період осені-зими 2013–2014 років, коли мова Майдану – мова спротиву формується в публічних гаслах, zarazom у внутрішньому мовленні кожного героя: *Glory to Ukraine, they shouted, as if the words themselves could stop bullets. Her mouth opened, but no sound came. It wasn't silence – it was grief* (Слава Україні, – кричали вони, наче самі слова могли зупинити кулі. Її рот відкрився, але не було жодного звуку. Це була не тиша – це

було горе) [73, с. 43]. Цей роман про те, як війна змінює внутрішню мову людини, її уявлення про себе, свій дім і майбутнє. Втім, Пікхарт порушує й риторичне питання: «як завершити війну?», яке звучить гучніше за звичне «хто винен?», – таким чином, трансформує мову війни в мову етичного вибору та ціннісних орієнтирів.

Ідею мови війни як мови болю, втрати й, водночас, надії розвиває українсько-американська письменниця Христина Луцик-Бергер у романі «Плавання зі шпигунами». Автор, уродженка Міннесоти (1969) з родини українських емігрантів, яка довгий час працювала в журналістиці, написала твір на основі реальних подій, пов'язаних з анексією Криму. Її роман не просто передає атмосферу війни, а й розкриває, як мова в умовах насильства й окупації стає носієм травми, водночас зберігає простір для любові. Луцик-Бергер створює образ світу, де війна звучить у напружених діалогах, страху говорити і спробах зрозуміти іншого: *“You think I wanted this war? You think I chose sides?” he said through clenched teeth, his voice low, trembling. “Then say something!” she hissed. “Say you’re still one of us”. He looked away. “I don’t know who that is anymore”* («Ви думаєте, я хотів цієї війни? Ви думаєте, я вибрав сторону?» – сказав він крізь зіплені зуби низьким, тремтячим голосом. «Тоді скажи щось!» – прошипіла вона. «Скажи, що ти все ще один із нас». Він відвів погляд. «Я вже не знаю, хто це») [63, с. 75]. У цьому емоційно насиченому мовному полі поступово виникає усвідомлення того, що війна – це не лише лінія фронту, а щоденна реальність, в якій мова стає формою опору і засобом виживання.

Поки сучасна література вибудовує мову війни, риторика Володимира Путіна стає дедалі агресивнішою. Російський диктатор і його найближче оточення ніколи серйозно не сприймали політико-правовий документ, ухвалений позачерговою сесією Верховної Ради УРСР 24 серпня 1991 року, яким проголошено незалежність України. Стратегічні наміри Росії полягали в знищенні самостійної української держави, фізичній ліквідації значної частини її населення і колонізації західних областей. У відеозверненні російський лідер заявляє: «Советская власть создала советскую Украину, это хорошо известно. А до этого никакой Украины не было в истории человечества» [25]. Це формулювання нівелює саму ідею миру, натомість абсолютизує історичний ревізіонізм як засіб політичного виправдання агресії. Саме з цієї риторики бере початок процес легітимізації насильства, кульмінацією якого стало повномасштабне вторгнення 24 лютого 2022 року.

Одразу після початку воєнних дій виникає **сьомий етап становлення мови війни** – період російсько-української війни, що триває з 2022 року. Саме зараз, мова виконує дипломатично-правову функцію, разом слугує механізмом міжнародних відносин, політичного тиску, міжнародно-політичної консолідації.

За підсумками зустрічі міжнародних партнерів під головуванням Сполучених Штатів Америки, Президент Джо Байден виступив із низкою заяв щодо захисту свободи й демократії в Україні, а також акцентував на загрозі, яку агресія Росії становить для безпеки всієї Європи. У зверненні йшлося про всебічну підтримку України – у військовій, гуманітарній, технічній та медичній сферах: *Together, we’ve provided billions of dollars in direct budgetary support to make sure the Ukrainian government can keep providing basic, fundamental services to the Ukrainian people like healthcare, education, and emergency personnel* (Разом ми надали мільярди доларів прямої державної підтримки, щоб переконатися, що український уряд може продовжити надавати українцям базові, фундаментальні послуги, як-от охорона здоров'я, освіта та медичний персонал) [97].

Важливою віхою цього процесу є реакція президента України Володимира Зеленського. У відеозверненні до Генеральної Асамблеї ООН 21 вересня 2022 року він озвучив п'ять «необговорюваних» умов Формули миру – як відповідь дипломатії на імперську риторику, що прагне заперечити суверенітет і незалежність України: *punishment for aggression* (покарання за агресію), *protection of life* (захист життя), *restoration of security and territorial integrity* (відновлення безпеки і територіальної цілісності), *security guarantees* (гарантії безпеки), *determination to defend oneself* (рішучість захищатися) [3].

Спроби мирного врегулювання конфлікту мали місце під час Саміту лідерів G20 на Балі 15–16 листопада 2022 року, де Президент Володимир Зеленський представив вже десять пунктів Української формули миру: *radiation and nuclear safety* (радіаційна та ядерна безпека), *food security* (продовольча безпека), *energy security* (енергетична безпека), *release of all prisoners and deportees* (звільнення всіх полонених і депортованих), *implementation of the UN Charter* (виконання Статуту ООН) і *restoration of the territorial integrity of Ukraine and world order* (відновлення територіальної цілісності України та світового порядку), *withdrawal of Russian troops and cessation of hostilities* (виведення російських військ і припинення бойових дій), *return justice* (повернення

справедливості), *countering ecocide* (протиція екоциду), *preventing escalation* (недопущення ескалації), *recording the end of the war* (фіксація закінчення війни) [31]. Таким чином, відеозвернення Президента до Генеральної Асамблеї ООН і саміт на Балі відкрили можливість для висвітлення мирної ініціативи від України, яка згодом стала предметом обговорення на наступних міжнародних зустрічах. Водночас, консенсусу щодо шляхів завершення війни досягти не вдалося.

Після перемоги Дональда Трампа на президентських виборах 2024 року та інавгурації у січні 2025 року, позиція Сполучених Штатів зазнала певного зсуву в риторичі щодо війни в Україні. Новообраний президент неодноразово повторює важливість переговорів і досягнення миру: *"I will stop the war in Ukraine before I even take office. It will be done. A deal will be made", "This war should never have started. But I will end it fast"* (Я зупиню війну в Україні ще до вступу на посаду. Це буде зроблено. Угода буде укладена. Ця війна ніколи не повинна була починатися. Але я швидко закінчу) [38]. Риторика «швидкого миру», яка апелює до політичної вигоди, значно відрізняється від «мови миру», закладеної в офіційних документах ООН, НАТО та ЄС. Побіжно, вона викликає побоювання в українському суспільстві і серед міжнародних партнерів щодо можливого тиску на Київ із вимогами до територіальних поступок: *The blowup in the meeting between the two leaders was the latest sign that Mr. Trump was pivoting American foreign policy away from traditional allies like Ukraine and Europe. It also illustrated the seriousness of his plans to quickly end the war in Ukraine, which could result in a deal that empowers Russia* («Вибухова ситуація» під час зустрічі між двома лідерами стала останньою ознакою того, що пан Трамп переорієнтовує американську зовнішню політику, віддаючи її від традиційних союзників, таких як Україна та Європа. Це також засвідчило серйозність його намірів якнайшвидше завершити війну в Україні, що може призвести до угоди, яка розширить повноваження Росії) [79].

У світлі цих геополітичних зрушень мова війни набула нового виміру не лише в дипломатичних заявах. Російська агресія проти України об'єднала літераторів по всьому світу, надала потужного імпульсу літературній течії – воєнній прозі. Відтак, виділяємо **восьмий етап становлення мови війни** – період героїзму та гуманності, що триває з 2022 року. Зважаючи на виклики сьогодення, мова війни виконує гуманістично-комунікативну функцію, що спрямована на збереження моральної стійкості суспільства. Публікації про

незламність українців, їхні враження та рефлексії щодо початку повномасштабного вторгнення Росії перетворилися на тексти, в яких мова війни це – мова героїзму, мова Збройних сил України, військових медиків, невтомних волонтерів, воєнних кореспондентів, а також віри й незламності всіх, хто став на захист країни.

Мистецьке слово стало важливим інструментом осмислення Російської збройної агресії проти України. Художня література, присвячена вторгненню, відображає факти про війну в Україні з різних ракурсів. Автори часто апелюють до історій учасників бойових дій, цивільних, біженців, що додає творам емоційної виразності.

Яскравим прикладом є роман ветерана армії США Метта Галлахера «Світанок» (2024), дія якого розгортається у Львові. Головний герой – Люк «Пакс», тридцятирічний американський ветеран, що розчарувався у власному житті, прибуває в Україну добровольцем, аби протистояти російському вторгненню і віднайти втрачений зв'язок з жінкою, яка колись змінила його життя. Мова війни в романі Галлахера відповідає опису боїв, zarazом духовному перевтіленню героя: *Every explosion felt like the world trying to say something, but I couldn't understand the language. She looked at me like I was already gone – like war had taken me before I even left. I wasn't here to be a hero. I was here to become human again* (З кожним вибухом здавалося, що світ намагається щось сказати, але я не розумію мови. Вона подивилася на мене так, ніби я вже пішов – ніби війна забрала мене ще до того, як я пішов. Я був тут не для того, щоб бути героєм. Я був тут, щоб знову стати людиною) [52, с. 74]. Дискусійним є питання, щодо природи покликання героя: чи це акт самопожертви в ім'я спокути, чи спроба віднайти власну ідентичність крізь призму іншої війни.

Схожий тематичний вектор розвиває Артур Дражек в романі «Міст у темряві» (2023), що заснований на реальних подіях. Автор пропонує читачеві зануритись у фронтову реальність очима цивільного – головного героя Олексія, який через вроджену патологію не міг долучитися до війська, але пережив війну сповна як людина, що втратила кохання, дім і відчуття безпеки. Мова війни в романі виникає не лише у рефлексивних монологів героя, а й у деталях – страху перед звуками сирен, тривожному очікуванні, що стають символами втрат: *I didn't hear the first missile. But I felt it. In my chest. In my teeth. In the silence that followed. Some things you wish you could forget. But war doesn't let you. It stamps itself on your breath* (Я не почув першу ракету. Але я її відчув. У гру-

дах. У зубах. У тиші, яка настала після. Є речі, які хочеш забути. Але війна не дає. Вона карбує себе в твоєму подиху) [45, с. 114].

Таким чином, з огляду на сказане вище, в лінгвополітичній синергетиці в межах поетапного становлення мови війни в історико-політичному і історико-художньому контексті виокремлюємо вісім прагматичних функцій мови війни: *цензурно-пропагандну*, що виконує роль інструмента ідеологічного впливу на суспільну думку щодо тривалого ведення воєнних дій, залякування та риторичного прикриття; *інтроспективно-антимілітарну*, що полягає у зміщенні акцентів з безпосереднього зображення воєнних дій на внутрішні переживання людини; *політико-ідеологічну*, що постає засобом дипломатичного прикриття агресії та легітимації злочинів проти людства замаскованих під риторику миру; *екзистенційно-документальну*, що функціонує як інструмент збереження пам'яті й свідчення про пережиту трагедію, а також відображає досвід геноциду, масових переслідувань і втрати людської гідності; *ідентифікаційно-нормативну*, що ґрунтується на «народному самоусвідомленні», разом з тим правовій оцінці агресії; *травматично-рефлексивну*, що сприяє осмисленню колективної травми; *дипломатично-правову*, що слугує механізмом міжнародних відносин, політичного тиску, міжнародно-політичної консолідації; *гуманістично-комунікативну*, що спрямована на збереження моральної стійкості суспільства.

Висновки. Генеза мови війни постає як багаторівневий процес історико-політичного та історико-художнього розвитку, в межах якого окреслено послідовні етапи становлення та досліджено еволюцію її функцій в лінгвополітичній синергетиці.

На першому етапі становлення мови війни (період Першої світової війни, 1914–1918 рр.) мова виконує цензурно-пропагандну функцію. В цей період вона виступає: 1) інструментом ідеологічного впливу та конструювання суспільної думки щодо тривалого ведення воєнних дій (зокрема у Франції, Італії та Австрії); 2) засобом залякування (у Великій Британії); 3) риторичним прикриттям, що опирається на історичні паралелі (в Німеччині); 4) тригером мовного зсуву, що спричинив хвилю патріотизму і ксенофобії (у Сполучених Штатах); 5) інструмент централізованої, узгодженої інформаційної політики (у межах Російської імперії).

Найвиразніше мова війни у формі цензури проявилась в Україні, адже в період Першої світової війни українські території були поділені між Російською імперією та Австро-Угорщиною.

У межах імперської політики Росія значно посилила цензурні обмеження, що мали на меті придушити українську національну свідомість, – зокрема було припинено діяльність низки україномовних періодичних видань, поміж них «Рада», «Літературно-науковий вісник», «Маяк» та «Світло». Зі свого боку, Австро-Угорщина, окрім цензури проводила політику репресій проти української інтелігенції в Галичині. Було скасовано діяльність окремих видавництв (зокрема «Буковина», «Діло»), обмежено роботу культурно-освітніх товариств, передусім «Просвіти». Найрадикальнішою формою репресій стало створення концентраційного табору Талергоф, куди депортували тисячі галичан, яких підозрювали у «русофільстві».

Другий етап становлення мови війни (період «втраченого покоління», 1920–1930 рр.) позначений інтроспективно-антимілітарною функцією мови, що зумовлено зміщенням акцентів із безпосереднього зображення воєнних дій на внутрішні переживання людини. Війна для письменників цього покоління, це – насамперед внутрішній злам, що породжує мовну парадигму світоглядної кризи. У цей період мова війни втрачає героїчне забарвлення, а на перший план виходить глибока психологічна травма.

Війна в цьому контексті набуває форми драматичного розчарування, що позбавляє сенсу та перетворює людину на свідка абсурду, який стирає межу між життям і смертю. Про це свідчить стилістика текстів, зокрема автори лаконічно використовують прості мовні конструкції, що посилюють ефект емоційного відчуження. Іронічне дистанціювання від жахів війни, спроба зберегти себе серед хаосу – ці риси об'єднують літераторів «втраченого покоління».

На третьому етапі становлення мови війни (період Другої світової війни, 1939–1945 рр.) мова виконує політико-ідеологічну функцію, стає засобом дипломатичного прикриття агресії та легітимації злочинів проти людства замаскованих під риторику миру. Це привело до появи евфемізмів, покликаних знизити емоційне напруження і побіжно приховати масштаби руйнувань і людських жертв. Метонімічне переосмислення мовних засобів експлікує ризики мовної абстракції, за якої лексеми втрачають номінативну функцію й набувають маніпулятивного значення. Заслужують на увагу позитивні функції мови війни, зокрема, використання унікальних мовних кодів, що виявились недоступними для дешифрування противником і відіграли важливу роль у забезпеченні тактичної переваги в Другій світовій війні.

На четвертому етапі становлення мови війни (період Голокосту, 1933–1945 рр.) мова здійснює екзистенційно-документальну функцію, виступає носієм колективної пам'яті та свідченням трагедій, спричинених геноцидом, переслідуваннями і приниженням людської гідності. Це мова виживання, й водночас – надії і прагнення зберегти людяність в нелюдських умовах. Автентичним голосом епохи став щоденник Анни Франк – єврейської дівчинки-підлітка, яка, не будучи професійною письменницею, зуміла передати жахи війни мовою щирої оповіді. Її літературний голос, сформований під тиском постійної загрози, перетворився на мовний образ Голокосту.

Протягом п'ятого етапу становлення мови війни (період Революції Гідності, 2013–2014 рр.) мова виконує ідентифікаційно-нормативну функцію, що ґрунтується на «народному самоусвідомленні», разом з правовою оцінкою агресії. Витоки цього етапу пов'язані з подіями 21 листопада 2013 року, коли в Україні розпочались акції громадського спротиву у відповідь на рішення Кабінету Міністрів України призупинити процес підготовки Угоди про асоціацію з Європейським Союзом і натомість розглядати вступ до Митного союзу. Мова війни в період Революції Гідності набуває форми суспільного протесту, громадянської солідарності і національної єдності. Далі вона функціонує як інструмент ідентифікації, що чітко окреслює межу між «українським» і «російським», «європейським» і «радянським», «своїм» і «ворожим». Унаслідок неефективності механізмів міжнародної дипломатії мова війни набуває нового – юридичного виміру. Це вже не лише риторика спротиву – це також мова, якою міжнародні інституції кваліфікують факти агресії, окупації, порушення прав людини в Україні.

На шостому етапі становлення мови війни (період травматичної нарації, 2014–2022 рр.) мова здійснює травматично-рефлексивну функцію, що сприяє осмисленню колективної травми. Її мета – документування спротиву та правозахисної діяльності проукраїнських активістів, які, попри переслідування з боку колаборантської адміністрації та російських силовиків залишилися на окупованих територіях. Багато художніх творів засновані на свідченнях вимушених переселенців,

які опісля окупації переїхали на підконтрольну Україні територію, а також кримчан і мешканців східних областей, яким не вдалось залишити півострів або тимчасово окуповані райони Донецької та Луганської областей. У літературному вимірі мова війни знаходить вияв в наративах. Динаміка мови цього періоду відображає як зовнішнє воєнне протистояння, так і внутрішні психологічні злами – між страхом і стійкістю, болем і надією, мовчанням і потребою говорити. Фронтний досвід набуває художнього обрамлення, унаслідок чого мова війни поступово виходить за межі суто воєнної риторики й відкриває простір для любові.

На сьомому етапі становлення мови війни (період російсько-української війни, з 2022 року) мова виконує дипломатично-правову функцію, слугуючи засобом політичного тиску, інструментом міжнародних відносин та чинником міжнародно-політичної консолідації. За таких обставин мова війни виступає простором семантичного зіткнення, в якому значення кожного слова стає предметом політичного протистояння.

Під час восьмого етапу становлення мови війни (період героїзму та гуманності, з 2022 року) мова здійснює гуманістично-комунікативну функцію, що спрямована на збереження моральної стійкості суспільства. Водночас, мова війни формує новий погляд на воєнну прозу. У фокусі уваги сучасних письменників перебувають – історії військових, волонтерів, медиків, журналістів і цивільних, які, попри втрати й біль, зберігають гідність, людяність і віру в перемогу.

У межах лінгвополітичної синергетики виявлено вісім прагматичних функцій мови війни: цензурно-пропагандну, інтроспективно-антимілітарну, політико-ідеологічну, екзистенційно-документальну, ідентифікаційно-нормативну, травматично-рефлексивну, дипломатично-правову, гуманістично-комунікативну. Кожна з них репрезентує певний етап становлення мови війни й посилює увагу до мовних засобів її вираження.

Перспективою подальших досліджень є вивчення засобів мови війни крізь призму лінгвополітичної синергетики, зокрема, аналіз структурних, семантичних та прагматичних особливостей в текстах різної стильової маркованості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Артьомов І. Анексія Криму та її вплив на національну безпеку України. *Геополітика України: історія і сучасність*. 2021. № 2 (25). С. 57–69.
2. Басараба І. О. Ідіоматичний простір англomовного художнього військового тексту. Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису (дисерт.). 2023. 351 с.
3. Борзова І. Як з'явилася Українська Формула миру. *ВІТА ТБ*. 2022. URL: <https://www.facebook.com/borzova.iyna/videos/як-з'явилася-українська-формула-миру/717828800431755/>

4. Борисенко В. Й. Курс української історії: 3 найдавніших часів до XX століття. 2-ге вид. : Навч. посібник. К. : Либідь, 1998. 61 с.
5. Братко-Кутинський О. Феномен України. Київ, газета «Вечірній Київ», Українська академія оригінальних ідей. 1996. С. 64–67.
6. Головка В. В. РЕВОЛЮЦІЯ ГІДНОСТІ 2013–2014 [Електронний ресурс]. Енциклопедія історії України: Додатковий том. – Кн. 1: А–Я / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. К. : В-во «Наукова думка». 2021. 773 с. URL: http://www.history.org.ua/?termin=revoljutsija_gidnosti
7. Голянич М. І., Іванишин Н. Я., Ріжко Р. Л., Стефурак Р. І. Лінгвістичний аналіз тексту : словник термінів / [Голянич М. І., Іванишин Н. Я., Ріжко Р. Л., Стефурак Р. І.]; за редакцією М. І. Голянич. Івано-Франківськ : Сімік. 2012. 392 с.
8. Данилейко О. В. Мова війни: визначення та перспективи досліджень в контексті гібридної війни. *Закарпатські філологічні студії* / редкол.: І. М. Зимомря (голов. ред.), М. М. Палінчак, Ю. М. Бідзіля та ін. Ужгород : Видавничий дім "Гельветика". 2023. Т. 1, Вип. 32. С. 101–107.
9. Дашченко Н. Дієслівна нарація в інформаційних медіаповідомленнях про війну в Україні. *Наративи війни у фольклорних, літературних та медійних текстах*. 2023. 14–17.
10. Дем'янчук Ю. (2024). Лінгвополітична синергетика: становлення та перспективи дослідження. *Вісник КНЛУ. Серія Філологія*. Том 27. № 2. С. 75–102.
11. Ісакова Т. О. Мова ворожнечі як проблема українського інформаційного простору. *Стратегічні пріоритети*. 2016. № 4 (41). С. 90–97.
12. Кавунник В. Архів Української Народної Республіки. Міністерство закордонних справ. Дипломатичні документи від Версальського до Ризького мирних договорів (1919– 1921) / Упоряд.: Валентин Кавунник. Київ : Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського, 2016. 796 с.
13. Кирієнко О. Військова цензура в українських губерніях Російської імперії (липень 1914 р. – жовтень 1917 р.) / Відп. ред. О.П. Реєнт. НАН України. Інститут історії України. К.: Інститут історії України. 2016. 366 с.
14. Кралюк П. «Українізація та інтернаціоналізм у СРСР. Парадокси 1940–50-х років». *Крим. Реалії*. 2020. URL: <https://ua.krymr.com/amp/petro-kraliuk-ukrainizatsiia-ta-internatsionalizm-u-srsr/30722213.html>
15. Кулик В. Мова і війна. *Часопис «Критика»*. 2024. № 5–6. С. 2–14.
16. Лебідь Н. М. Наративи війни в українських ЗМІ в умовах повномасштабного вторгнення росії. *Вчені записки ТНУ ім. В. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. 2022. Т. 33 (72). № 5. Ч. 2. С. 295–300.
17. Маєвський П. М. «Коли спалахне війна? 1938. Аналіз кризи». *Локальна історія*. 2023. 600 с.
18. Маслова Ю. Експресивність як домінантна ознака сучасного газетного дискурсу України воєнного періоду. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2023. Вип. 67, том 2, С. 226–230.
19. Медведєва М. О., Дібрівна Е. А., Кухарчук Р. В. «Мова ненависті» в міжнародному та європейському правовому контексті. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2017. № 133. С. 95–105.
20. Мойсієнко О. Пропаганда в умовах першої світової війни (аналіз періодичних видань Волині). 2014. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/18638/1/tmp13B.pdf>
21. Нечаєва-Юрійчук Н. В. Художня література як засіб пропаганди (на прикладі Першої світової війни). *Медіафорум: аналітика, прогнози, інформаційний менеджмент*. 2014. Вип. 2. С. 239–247.
22. Парнета О. Польща: міжнародні відносини у добу відродження (1918–1923). *Україна-Європа-Світ : Міжнародний збірник наукових праць. Серія: Історія, міжнародні відносини*. 2013. Вип. 11. С. 329–334.
23. Пивоваров С., Спірін Є. Під час Другої світової мільйони дітей навчалися у бомбосховищах чи просто неба. А окупанти намагались перетворити школярів Східної Європи на слухняних рабів – історія в архівних фото. *Бабель*. 2024. URL: <https://babel.ua/texts/84655-pid-chas-drugoji-svitovoji-milyoni-ditey-navchalis-u-bomboshovishchah-chi-prosto-neba-a-okupanti-namagalis-peretvoriti-shkolyariv-shidnoji-yevropi-na-sluhnyanih-rabiv-istoriya-v-arhivnih-foto>
24. Плохій С. Російсько-українська війна: повернення історії. 2023. 400 с. ISBN 978-617-15-0274-1
25. *Diplomatrutube*. 2023. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=UcyEkwP70y0>
26. Пухонська О. Мова війни в сучасній документальній прозі. 2022. С. 152–158.
27. Раєвський Д., Коберник К. Хто видав сховище сім'ї Анни Франк гестапо? У дослідників багато підозрюваних і нещодавно з'явився новий кандидат – шортліст можливих донощиків. *Бабель*. 2022. URL: <https://babel.ua/texts/75448-hto-vidav-shovishche-sim-ji-anni-frank-gestapo-u-doslidnikiv-bagato-pidozryuvanih-i-neshchodavno-z-yavivsya-noviy-kandidat-shortlist-mozhlyviv-donoshchikiv>
28. Сумской вестникъ. Архів. 1915. С. 33. URL: <https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/15660/1/15.pdf>
29. ХМКП «Хмельницькінфоцентр». Наслідки та значення Революції Гідності. 2022. URL: <https://www.khm.gov.ua/uk/content/naslidky-ta-znachennya-revoljuciyi-gidnosti>
30. Черненко Г. А. Види мови ворожнечі за типом стигматизованого об'єкта в сучасному українському суспільстві. *Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика*. 2015. С. 34–45.

31. Шварц К. «Формула миру» для України: Зеленський зробив важливу заяву на саміті G20. УНІАН. 2022. URL: <https://www.unian.ua/war/samit-g20-15-16-listopada-2022-zelenskiy-ozvuchiv-formulu-miru-12046065.html>
32. Яворська Г. Мова війни як складова конфлікту (шляхи трансформації українського медійного дискурсу). *Стратегії трансформації і превенції прикордонних конфліктів в Україні* : Збірка аналітичних матеріалів. Львів : Галицька видавнича спілка, 2015. С. 366–398.
33. Яцимирська М. Мова війни і "контрнаступальна" лексика у стислих медійних текстах [Електронний ресурс]. *Вісник Львівського університету. Серія : Журналістика*. 2023. Вип. 52–53. С. 280–290.
34. Abbadi R., Kreishan L., Al-Saidat E. Discourse and language of war: A comparison of the linguistic and rhetorical strategies employed in Russian, United States, and Ukrainian presidential speeches. *International Journal of English Language and Literature Studies*. 2024. Vol. 13. P. 40–60.
35. Alexiou S. Language and Power: Political Discourse Analysis of Joseph Stalin's World War Two Speeches. 2020. URL: https://www.researchgate.net/publication/342420377_Language_and_Power_Political_Discourse_Analysis_of_Joseph_Stalin's_World_War_Two_Speeches
36. Aristotle. A treatise on Politics. 1256b.
37. Barbusse, H. Le Feu. Flammarion. 1916. ("Under Fire The Story of a Squad". Translated by Fitzwater Wray. New York. E. P. DUTTON & Co. 1917)
38. BBC News. Trump tells Ukraine 'you should have never started the war, you could have given up land'. 2025. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=LWDx0HorbzM>
39. Borger J. UN international court of justice orders Russia to halt invasion of Ukraine. The Guardian. 2022. URL: <https://www.theguardian.com/world/2022/mar/16/un-international-court-of-justice-orders-russia-to-halt-invasion-of-ukraine>
40. Brusylovska O., Maksymenko I. Analysis of the media discourse on the 2022 war in Ukraine: The case of Russia. *Regional Science Policy & Practice*. 2023. № 15(1). P. 222–235.
41. Centre for Strategic Communication and Information Security. RUSSIA'S HYBRID WAR AGAINST UKRAINE. 2023. URL: <https://spravdi.gov.ua/wp-content/uploads/2024/05/russias-hybrid-war-against-ukraine.pdf>
42. Chiluba I., Ruzaitė J. Analysing the language of political conflict: a study of war rhetoric of Vladimir Putin and Volodymyr Zelensky. *Critical Discourse Studies*. 2024. P. 1–17.
43. Damjanović M. M. Language Changes in the Jewish Community in Kosovo and Metohija after the Balkan Wars (1912–1913) and the First World War (1914–1918). In: Declercq, C., Walker, J. (eds) Languages and the First World War: Representation and Memory. Palgrave Studies in Languages at War. Palgrave Macmillan, London. 2016. P. 108–126.
44. Declercq C. From Antwerp to Britain and Back Again. In: Declercq, C., Walker, J. (eds) Languages and the First World War: Representation and Memory. Palgrave Studies in Languages at War. Palgrave Macmillan, London. 2016. P. 94–107.
45. Drazek A. Bridge in the Darkness. 2023. 203 p.
46. Duché V., de Léger D. S. Aussie. In: Declercq, C., Walker, J. (eds) Languages and the First World War: Representation and Memory. Palgrave Studies in Languages at War. Palgrave Macmillan, London. 2016. P. 75–93.
47. Embassy of Ukraine in the Kingdom of Belgium. The Third Committee of the UNGA adopted a resolution on the situation of human rights in Crimea. 2016. URL: <https://belgium.mfa.gov.ua/en/news/52594-u-tretyomu-komiteti-ga-on-uhvaleno-rezolyuciju-situacija-z-pravami-lyudini-v-avtonomnij-respublici-krim-ta-misti-sevastopoly-ukrajina>
48. Fisher H. H. HILGER, GUSTAV, and ALFRED G. MEYER. The Incompatible Allies: A Memoir-History of German-Soviet Relations, 1918–1941. New York. The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science. 293(1). 1954. P. 165–166.
49. Fitzgerald F. Scott. This Side of Paradise. Charles Scribner's Sons. United States. 1920. 174 p.
50. Footitt H. Another Missing Dimension? Foreign Languages in World War II Intelligence. *Intelligence and National Security*. 2010. № 25(3). P. 271–289.
51. Frank A. Diary of a young girl. 1st Edition. Doubleday, Garden City. 1952. 285 p.
52. Gallagher M. Atria Books. 2024. 256 p.
53. Harper G. Language from the First World War. Auckland War Memorial Museum. *Tāmaki Paenga Hira*. 2020.
54. Hemingway E. The Sun Also Rises. 1926
55. Hemingway E. A Farewell to Arms. James Joyce Collection, the Poetry Collection (State University of New York at Buffalo). New York: Scribner. 1929.
56. Hemingway E. A Moveable Feast. Charles Scribner's Sons. 1964.
57. Hubatsch W. Hitlers Weisungen für die Kriegführung 1939-1945 : Dokumente des Oberkommandos der Wehrmacht. Bernard und Graefe. 1962. 330 p.
58. Kaniewski D. Will Kyiv swallow the bitter pill? Deutsche Welle. 2015. URL: <https://www.dw.com/en/the-more-plan-will-kyiv-swallow-the-bitter-pill/a-18756951>
59. Kinsley M. The language of war. The Washington Post. 1991. URL: <https://www.washingtonpost.com/archive/opinions/1991/03/13/the-language-of-war/975eb6bb-8063-4275-9285-37fdf2f84673/>

60. Konopelkina O., Bezrodnykh I. Linguistic battlefield: neologisms in the mass-media discourse of Ukraine, the UK and the USA in the context of the Russian-Ukrainian war. *Anglistics and Americanistics*. 2024. № (21). P. 24–30.
61. LB.UA. Генпрокуратура вважає ДНР і ЛНР терористичними організаціями. 2014. URL: https://lb.ua/news/2014/05/16/266714_genprokuratura_schitaet_dnr_lnr.html
62. Lipinsky J. Das geheime Zusatzprotokoll zum deutsch-sowjetischen Nichtantriffsvertrag vom 23. August 1939 und seine Entstehungs- und Rezeptionsgeschichte von 1939 bis 1999. Peter Lang Verlag, Frankfurt am Main. 2004. 657 s.
63. Lucyk-Berger C. Swimming with Spies. *Scholastic Press*. 2024. 288 p.
64. MacFarquhar N. World Leaders Meet in Belarus to Negotiate Cease-Fire in Ukraine. *The New York Times*. 2015. URL: <https://www.nytimes.com/2015/02/12/world/europe/meeting-of-world-leaders-in-belarus-aims-to-address-ukraine-conflict.html>
65. Mommsen W. German artists, writers and intellectuals and the meaning of war, 1914-1918. State, Society and Mobilisation in Europe during the First World War / edited by John Horne. Cambridge: *Cambridge University Press*. 1977. 292 p.
66. Murskyj M. Who Has Come Out the Winner of the Negotiations in Berlin. A View from Washington. 2016. URL: <https://voxukraine.org/en/a-view-from-washington-en>
67. Naval History and Heritage Command. Navajo Code Talkers World War II Fact Sheet. 2020. URL: <https://www.history.navy.mil/research/library/online-reading-room/title-list-alphabetically/n/code-talkers.html>
68. Nelsson R. The uprooted millions of Europe – archive, November 1943. *The Guardian*. 2019. URL: <https://www.theguardian.com/world/from-the-archive-blog/2019/nov/27/uprooted-millions-of-europe-displaced-persons-november-1943>
69. Orth-Veillon J. For Some Holocaust Survivors, Even Liberation Was Dehumanizing. *The New York Times*. 2020. URL: <https://www.nytimes.com/2020/04/28/magazine/for-some-holocaust-survivors-even-liberation-was-dehumanizing.html>
70. Paddock T. World War I and Propaganda. Brill. 2014. 320 p.
71. Padfield N. Hess, Hitler & Churchill: The Real Turning Point of the Second World War: A Secret History. *Icon Books. First Edition*. 2013. 428 p.
72. Paul P. The Fate of Refugees After World War II. *The New York Times*. 2020. URL: <https://www.nytimes.com/2020/10/09/books/review/podcast-david-nasaw-last-million-carlos-lozada-what-were-we-thinking.html>
73. Pickhart K. I Will Die in a Foreign Land. *Two Dollar Radio*. 2021. 300 p.
74. Pyvovarov S., Kobernyk K. Babel. 2023. URL: <https://babel.ua/en/texts/92130-how-dangerous-war-censorship-can-become-deep-and-continuously-expanding-as-it-became-in-the-first-world-war-babel-s-historical-tour>
75. Rangkuti R. Z., Lubis A. P. Hate speech: The phenomenon of offensive language. The Second Annual International Conference on Language and Literature, KnE Social Sciences. 2019. P. 621–633.
76. Raymond A. Introduction To The Philosophy Of History. Government of India. Department of Archaeology. *Central Archaeological library*. № 901. 1938. 349 p.
77. Remarque E. M. Westen nichts Neues. *Propyläen-Verlag. Berlin*. 1929. (All Quiet on the Western Front Written by: Erich Maria Remarque Translated by: Katharina Rout, 2024. 348)
78. Schiffrin D. Language, experience and history: "What happened" in World War II. *Journal of Sociolinguistics*. Vol. 5. 2001. P. 323–351.
79. Smialek J., Castle S. European Leaders Line Up to Support Ukraine After Blowup With Trump. *The New York Times*. 2025. URL: <https://www.nytimes.com/live/2025/03/01/us/trump-zelensky-news>
80. Sorokin O. What is the 'Steinmeier Formula' and why are so many Ukrainians against it? *Kyiv Post*. 2019. URL: <https://www.kyivpost.com/post/7549>
81. Stern D., Dixon R. Can dusting off an old peace deal stop Russia from invading Ukraine? Here's what to know. *The Washington Post*. 2022. URL: <https://www.washingtonpost.com/world/2022/02/14/ukraine-russia-minsk-putin/>
82. The Guardian. We shall fight on the beaches. *The Guardian*. 2007. URL: <https://www.theguardian.com/theguardian/2007/apr/20/greatspeeches1>
83. Tharoor I. In defense of Neville Chamberlain, hindsight's most battered punching bag. *The Washington Post*. 2015. URL: <https://www.washingtonpost.com/news/worldviews/wp/2015/07/20/in-defense-of-neville-chamberlain-hindsights-most-battered-punching-bag/>
84. Tharoor I. Arbeit Macht Frei: The notorious Nazi sign thieves stole from a concentration camp. *The Washington Post*. 2014. URL: <https://www.washingtonpost.com/news/worldviews/wp/2014/11/03/arbeit-macht-frei-the-notorious-nazi-sign-thieves-stole-from-a-concentration-camp/>
85. The New York Times Archives. THE NAZI 'FINAL SOLUTION'. 1961. URL: <https://www.nytimes.com/1961/04/09/archives/the-nazi-final-solution.html>

86. The Parliamentary Assembly of the Council of Europe. The role of sanctions in countering the Russian Federation's war of aggression against Ukraine. *Resolution 2557*. (2024 a). URL: <https://pace.coe.int/en/files/33684/html>
87. The Parliamentary Assembly of the Council of Europe. Support for the reconstruction of Ukraine. (2024 b). URL: <https://pace.coe.int/en/files/33494>
88. The Parliamentary Assembly of the Council of Europe. "Legal and human rights aspects of the aggression of the Russian Federation against Ukraine". (2024 c). URL: <https://unn.ua/en/news/pace-adopts-resolution-to-establish-a-special-tribunal-on-russia>
89. Tkach A., Tkach M. The word as a weapon (about neologisms being a linguistic reflection of the russia-ukraine war). *Current issues of social sciences and history of medicine*. 2023. P. 105–108.
90. Tobia S., Footitt H. WarTalk. Foreign Languages and the British War Effort in Europe, 1940–47. 2013.
91. Tolkien J. The Lord of the Rings. *Allen & Unwin*. 1954. 1077 p.
92. Traynor I. Ukraine ceasefire: European leaders sceptical peace plan will work. *The Guardian*. 2015. URL: <https://www.theguardian.com/world/2015/feb/12/ukraine-ceasefire-european-leaders-sceptical-peace-plan-will-work>
93. Tryuk M. Interpreting in Nazi concentration camps during World War II. *Interpreting*. Vol. 12. 2010. P. 125–145.
94. Uehling G. L. Everyday War: The Conflict over Donbas, Ukraine. *Cornell University Press*. 2023. 210 p.
95. UN Resolution. Situation with human rights in the temporarily occupied Autonomous Republic of Crimea and the city of Sevastopol, Ukraine. 2022. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/3954787?ln=ru&v=pdf>
96. UN Resolution adopted by the General Assembly on 23 February 2023. Principles of the Charter of the United Nations underlying a comprehensive, just and lasting peace in Ukraine : resolution / adopted by the General Assembly. 2023. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/4004933?ln=en&v=pdf>
97. U.S. Embassy in Ukraine. Remarks By President Biden And President Volodymyr Zelenskyy Of Ukraine In Joint Press Conference. 2022. URL: <https://ua.usembassy.gov/remarks-by-president-biden-and-president-volodymyr-zelenskyy-of-ukraine-in-joint-press-conference/>
98. Wagner M., Davies W. V. The role of World War II in the development of Luxembourgish as a national language. *Language Problems and Language Planning*. Vol. 33(2). 2009. P. 112–131.
99. Walker S., Borger J., Traynor I. Merkel and Hollande to present Ukraine peace plan to Putin. *The Guardian*. 2015. URL: <https://www.theguardian.com/world/2015/feb/06/merkel-hollande-putin-ukraine-peace-plan-rebels-moscow>
100. Walker J. Languages and the First World War. *Exploring Social Science at the British Library*. 2014. URL: <https://blogs.bl.uk/socialscience/2014/05/languages-and-the-first-world-war.html>
101. Woodward B. War. *Simon & Schuster*. 2024. 435 p.